

ELEVHÄLSORAPPORT

LÄSÅRET
09/10

Utbildningsförvaltningen

Elevhälsoenheterna, Uppdragsavdelningen

på förvaltningschefens uppdrag

Innehållsförteckning	2
Sammanfattning	4
Inledning	6
Metod och underlag	6
Delrapport I	7
1. Redovisning av resultat	8
1.1 Trygghet och trivsel	8
1.1.1 Hälsoprofiler årskurs 4 och elevhälsoenkäter årskurs 1-5	8
1.1.2 Hälsoprofiler årskurs 8 och elevhälsoenkäter årskurs 6-9	8
1.1.3 Hälsoprofiler årskurs 1 och elevhälsoenkäter årskurs 1-3 i gymnasieskolan	10
1.2 Stöd i lärandet	10
1.2.1 Hälsoprofiler årskurs 4 och elevhälsoenkät årskurs 1-5	10
1.2.2 Hälsoprofiler årskurs 8 och elevhälsoenkät årskurs 6-9	11
1.2.3 Hälsoprofiler årskurs 1 och elevhälsoenkät årskurs 1-3 i gymnasieskolan	12
1.3 Hälsa / trivsel i livet	13
1.3.1 Hälsoprofiler årskurs 1 och elevhälsoenkät årskurs 1-5	13
1.3.2 Hälsoprofiler årskurs 8 och elevhälsoenkät årskurs 6-9	13
1.3.3 Hälsoprofiler årskurs 1 och elevhälsoenkät årskurs 1-3 i gymnasieskolan	15
1.4 Analys och reflektioner	16
1.4.1 Summerade resultat	16
1.5 Trivsel i skolan	18
1.5.1 Trygghet, trivsel och arbetsro – grundförutsättningar för lärande och utveckling	18
1.5.2 Upplevelsen av kränkningar, delaktighet och skolans demokratiska uppdrag	19
1.6 Stöd i lärandet	20
1.6.1 Lärares betydelse	20
1.6.2 Resultatskillnader och betydelsen av föräldrars utbildningsnivå	21
1.7 Hälsa / trivsel i livet	21
1.7.1 Flickor och stress och flickor i risk	21
1.7.2 Ingen gympa för mig!	23
1.7.3 Elever med hög frånvaro	24
1.7.4 Skolans som risk- och skyddsfaktor	24
1.7.5 Strategi för samverkan	25
1.8 Sammanfattning	25
1.9 Avslutande diskussion	26
1.9.1 Salamancadeklarationen 2006	26
1.9.2 Inkludering	26
1.9.3 Förslag på förbättringsområden för en inkluderande skola	28

Litteraturförteckning	29
Del II	
2. Grund- och gymnasieskolan	
2.1 Metod och underlag	30
2.2 Styrdokument	30
2.3 Resultat	32
2.3.1 Utredning/kartläggning	32
2.3.2 Delaktighet	32
2.3.3 Skolans åtgärder	32
2.3.4 Rektors delaktighet	33
2.3.5 Utvärdering	33
2.3.6 Vem skriver åtgärdsprogram	33
2.4 Kommentarer och forskning	33
2.4.1 Utredning/kartläggning	33
2.4.2 Delaktighet	34
2.4.3 Åtgärder	34
2.4.4 Rektors delaktighet	35
2.4.5 Sammanfattning	35
2.4.6 Förbättringsområden	36
3. Grund- och gymnasiesärskolan	36
3.1 Grundsärskolan	36
3.1.1 Metod och underlag	36
3.1.2 Styrdokument	37
3.1.3 Resultat	37
3.2 Gymnasiesärskolan	38
3.2.1 Underlag	38
3.2.2 Styrdokument	38
3.2.3 Resultat	38
3.3 Diskussion	38
3.4 Sammanfattning	39
3.5 Förbättringsområden	40
Litteraturförteckning	41
Bilaga 1, sammanställda uppgifter	42
Bilaga II, elevhälsoenkäten	43

Sammanfattning

Elevhälsorapporten ingår i stadens kvalitetssystem för de pedagogiska verksamheterna som ett av underlagen till skolornas/stadens kvalitetsredovisning. Den innehåller redovisningar och slutsatser från elevhälsoområdet och utgör en sammanvägd och gemensam bedömning av elevhälsans specialister. Elevhälsorapporten ligger tillsammans med andra studier till grund för verksamhetsplanering inför nästkommande år.

Fr.o.m. 2009 ska Elevhälsorapporten dels innehålla jämförelser över tid (delrapport I), dels belyses ett ”fokusområde” som bestäms av förvaltningschefen (delrapport II).

Delrapport I innehåller studier av elevers: skoltrivsel, stöd i lärandet och trivsel i livet. Av resultaten i läsårets Elevhälsorapport framkommer att majoriteten av eleverna trivs och utvecklas väl i skolan.

Vid en fördjupad studie av hur eleverna upplever sin skolsituation och hur väl de lyckas prestera i skolarbetet, med parallella kopplingar till aktuell forskning, framkommer områden där situationen är mindre bra, framför allt för elever i behov av särskilt stöd.

En förhållandevis stor andel (mellan 30 – 45%) av de elever som träffar psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare upplever inte arbetsro i klassen, att stämningen i klassen inte är bra och att de inte får vara med och bestämma över sådant som är viktigt för dem i skolan. Skolor som arbetar med delaktighet som en strategi både generellt i undervisningen och som en metod att möta enskilda elevers behov av stöd i sitt lärande verkar utveckla eleverna både socialt och kunskapsmässigt.

Av de elever som möter psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare i årskurs 6-9 och i gymnasieskolan kontaktar en fjärdedel inte självklart sin mentor när de behöver hjälp. En lika stor andel elever i gymnasieskolan upplever inte att de får uppmuntran i skolan. En tredjedel av eleverna i grundskolan årskurs 6-9 och över hälften av eleverna i gymnasieskolan som har kontakt med psykolog eller skolkurator uppger att de skolkar och stannar hemma från skolan fast de inte är sjuka. En sammanfattande beskrivning av vad många skolor behöver vidareutveckla är kompetensen att anpassa lärandemiljön efter varje elevs behov. Att arbeta inkluderande är att anpassa efter elevers olikhet.

Att inte delta i ämnet idrott och hälsa är en tendens som ökar med elevernas ålder och är en riskfaktor för elevernas hälsa.

Den psykiska hälsan har försämrats bland barn och unga under senare år. Det märks också i Stockholms skolor. Särskilt en grupp flickor bedöms som en riskgrupp för olika riskbeteenden.

Delrapport II är en granskning av skolors arbete med åtgärdsprogram. Några grund- och gymnasieskolor är på gång att utveckla rutiner för framtagande av åtgärdsprogram, men många skolor är fortfarande osäkra på hur arbetet ska utföras.

Av de undersökta skolorna är det få som använder förvaltningens stödmaterial.

Skolor som är osäkra på arbetet med åtgärdsprogram upprättar åtgärdsprogram bara när en elev riskerar att inte nå kunskapsmålen. Skolorna förlägger ansvaret för problemet till eleven och ser inte till skolans ansvar och lärmiljöns betydelse för elevens lärande. De föreskrivna åtgärderna blir då att eleven ska öva och träna mer.

Elever med fysiska funktionsnedsättningar har ofta behov av ett anpassat stöd i lärmiljön formulerat i ett åtgärdsprogram. Det förekommer mer sällan, vanligen p.g.a. okunskap om funktionsnedsättningens pedagogiska konsekvenser.

Om tonvikten i åtgärdsprogrammen inom grund- och gymnasieskolan ligger på de kunskapsmässiga målen så ligger tonvikten inom både den obligatoriska särskolan och i gymnasiesärskolan på de sociala omsorgsmålen.

Rutiner för framtagande av åtgärdsprogram är väl utvecklade på flertalet obligatoriska särskolor. De är inte lika väl utvecklade inom gymnasiesärskolan.

Hur lärmiljön är anpassad till elever mottagna i särskolan som går inkluderat i stor klass framkommer inte av läsårets Elevhälsorapport, men är framöver ett viktigt område att studera.

Förslag till förbättring föreslås i rapporten i slutet av resp. del I och II.

Inledning

Elevhälsorapporten ingår i stadens kvalitetssystem för de pedagogiska verksamheterna som ett av underlagen till skolornas/stadens kvalitetsredovisning. Den innehåller redovisningar och slutsatser från elevhälsoområdet och utgör en sammanvägd och gemensam bedömning av elevhälsans specialister. Elevhälsans yrkesgrupper är psykologer, skolkuratorer, skolsköterskor, skolläkare och specialpedagoger/speciallärare.

Elevhälsorapporten ligger tillsammans med andra studier som kvalitetsredovisningar, inspektörsrapporter och brukarundersökningar till grund för analysseminarier och annan verksamhetsplanering inför nästkommande år.

Fr.o.m. 2009 ska Elevhälsorapporten innehålla dels jämförelser över tid (delrapport I), dels belyses ett ”fokusområde” som bestäms av förvaltningschefen (delrapport II).

Delrapport I innehåller studier av elevers: stöd i lärande, skoltrivsel och trivsel i livet/hälsa samt statistiska uppgifter om elever med funktionsnedsättningar.

Delrapport II beskriver för läsåret 09/10 skolors arbete med åtgärdsprogram, programmets kvalitet, process vid framtagande inklusive dialogen med elev/ vårdnadshavare. Granskningen utgår från gällande styrdokument och stadens riktlinjer och görs i samverkan med utbildningsinspektörerna.

I bilaga finns sammanställda uppgifter om antalet elever med funktionsnedsättning.

Elevhälsorapporten är framtagen av Uppdragsavdelningens elevhälsoenheter: Skolstöd, Skolhälsan och Psykologenheten.

Metod och underlag

Delrapport I bygger på skolhälsovårdens sammanställning av hälsoprofiler för årskurs 4 och 8 samt årskurs 1 i gymnasieskolan läsåret 2008/2009 och en enkätundersökning, i materialet kallad elevhälsoenkät, som psykologer, skolkuratorer och specialpedagoger/speciallärare ställt till de elever de mött i sitt arbete under en period läsåret 2009/2010.

Skolhälsovårdens hälsoprofiler omfattar *alla* elever i årskurs 4, 8 och årskurs 1 i gymnasieskolan. Elevhälsoenkäten har besvarats av de elever som under perioden 21 januari – 19 mars 2010 träffade psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare. Sammanlagt har 2158 elever besvarat elevhälsoenkäten, varav 1604 elever i grundskolan och 554 elever i gymnasieskolan. Mer information om elevhälsoenkäten finns i bilaga II.

Delrapport II bygger på analyser av åtgärdsprogram från stadens skolor som skolinspektörerna samlat in under åren: 2007 – 2009, intervjuer vt-2010 med skolpersonal angående arbetet med att upprätta åtgärdsprogram samt rapport från stadens skolinspektörers inspektion av gymnasiesärskolan hösten 2009.

Insamlade data angående elever med funktionsnedsättning har lämnats av Grundskole- och Gymnasieavdelningen samt skolhälsovården genom Skolhälsan. Resultaten redovisas i bilaga I.

Delrapport I

Delrapport I avser att årligen redovisa jämförande studier över tid av: stöd i lärandet, skoltrivsel och trivsel i livet. Materialet i årets Elevhälsorapport kan dock inte helt jämföras med materialet i Elevhälsorapporten för läsåret 2008/2009 av två skäl. Det ena handlar om att flera av de rapporter som Elevhälsorapporten 2008/2009 hänvisade till bara tas fram vart annat år, bl.a. Brukarundersökningen och Stockholmsenkäten. Rapporter från de undersökningarna kommer först nästa år. Det andra och främsta skälet hänger samman med att årets Elevhälsorapport har utgått från en enkät som riktar sig direkt till elever som träffar psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciellärare, den s.k. elevhälsoenkäten. Till grund för föregående läsårsrapport låg en enkät med frågor till psykologerna, skolkuratorerna och specialpedagogerna/speciellärarna om hur de såg på elevernas situation i skolan. Frågorna som ligger till grund för innevarande rapport den s.k. elevhälsoenkäten har formulerats utifrån de frågor som skolhälsovården ställer i sina hälsoprofiler till elever i årskurs 4, 8 och årskurs 1 i gymnasiet. Syftet är att kunna jämföra svaren från hälsoprofilerna och elevhälsoenkäten. Att kunna relatera svaren från elever i behov av särskilt stöd till hur det breda elevunderlaget i hälsoprofilerna ser på stödet i lärandet, trivseln i skolan och trivseln i livet.

Under de tre huvudfrågeområdena formuleras på detaljnivå olika frågor i skolhälsovårdens hälsoprofiler respektive elevhälsoenkäten.

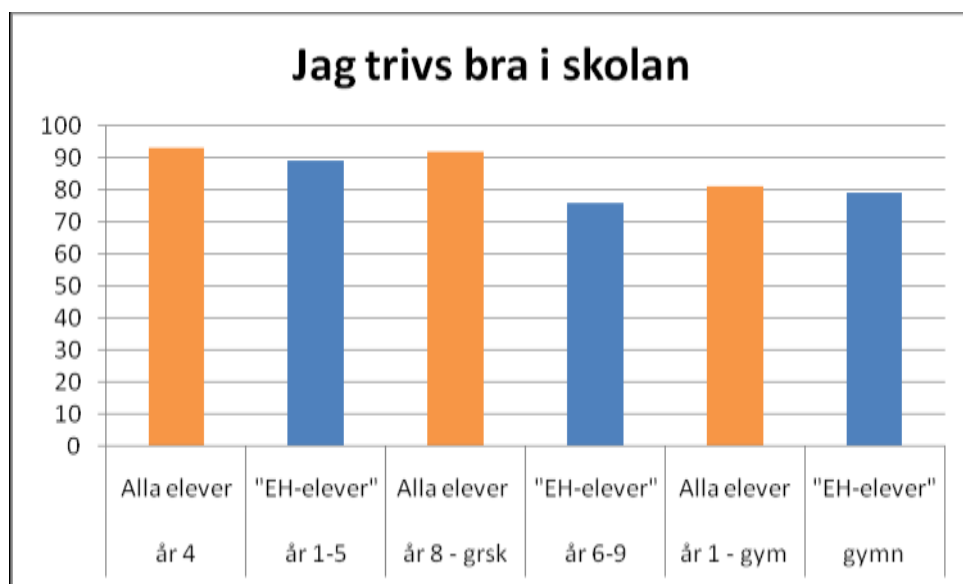
De tre studerade områdena hänger samman och utgör bakgrund för hur elever lyckas och utvecklas i skolan. I det följande redovisas de tre områdena var för sig. För den enskilda eleven hänger stöd i lärandet ihop med trivseln i skolan och i livet som helhet. Brister på det ena området kan aldrig helt kompenseras av styrkor på de övriga.

De beskrivna områdena redovisas i rapporten dels ur *generellt* perspektiv med sammanställda resultat från skolhälsovårdens hälsoprofiler från årskurs 4, 8 och årskurs 1 i gymnasieskolan, dels sett ur *elever i behov av särskilt stöd*s perspektiv med sammanställda svar från den s.k. elevhälsoenkäten. Antalet elever som besvarade elevhälsoenkäten var i grundskolan årskurs 1-5 958 elever, årskurs 6-9 642 elever och i gymnasiet 554 elever. Totalt 2158 elever.

Resultaten från hälsoprofilerna och elevhälsoenkäten har sammanställts för: elever i årskurs 1 – 5, elever i årskurs 6 – 9 och elever i gymnasieskolan och redovisas under respektive studerade område: *trygghet och trivsel, stöd i lärandet och trivsel i livet/hälsa*.

1. Redovisning av svar på elevhälsoenkäter och sammanställning av skolhälsovårdens hälsoprofiler

1.1. Trygghet och trivsel

Figur 1

1.1.1 Hälsoprofiler årskurs 4 och elevhälsoenkäter årskurs 1 – 5

Av totalt 5 961 tillfrågade elever i Skolhälsovårdens hälsoprofiler i årskurs 4 uppger 93% att de trivs i skolan (figur 1).

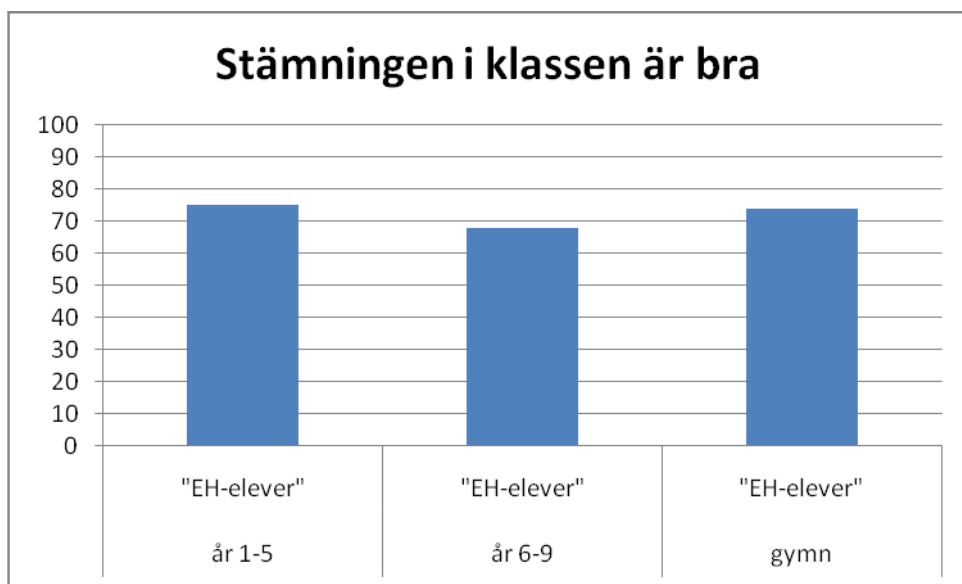
Samma fråga om eleverna känner sig trygga och trivs i skolan ställs i elevhälsoenkäten som riktar till elever i årskurs 1-5 som träffar psykolog, skolkurator, specialpedagog/speciallärare ungefär på samma sätt. 87% av pojkarna och 89% av flickorna instämmer helt eller huvudsakligen i påståenden att de trivs och att de känner sig trygga i skolan (figur 1).

1.1.2 Hälsoprofiler årskurs 8 och elevhälsoenkät årskurs 6-9

I skolhälsovårdens hälsoprofilfråga "Hur trivs du i skolan"? i årskurs 8 har besvarats av över 5000 elever. 92% av pojkarna och 91% av flickorna uppger att de trivs i skolan (figur 1).

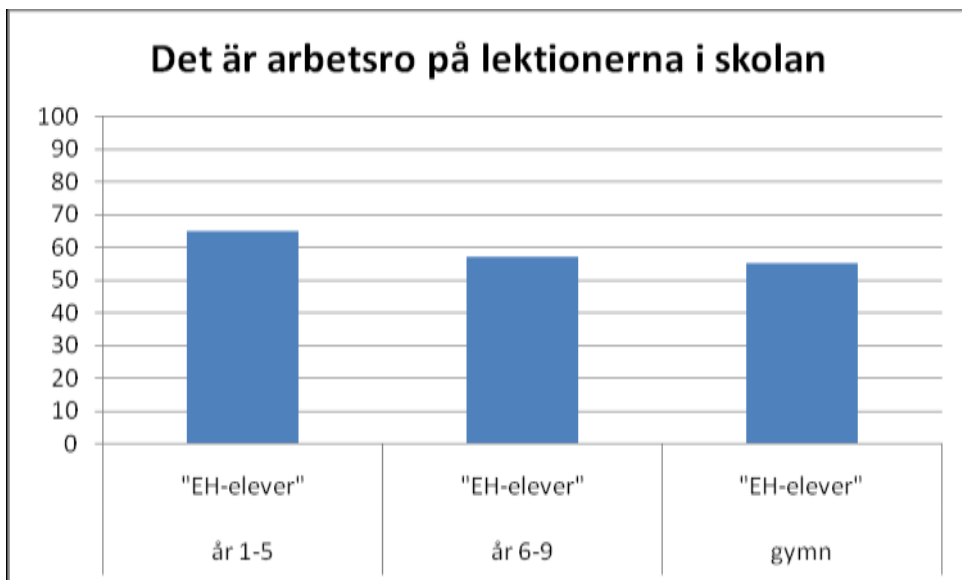
I elevhälsoenkäten som besvaras av elever som har kontakt med psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare är det drygt 75% av eleverna i årskurs 6-9 som

instämmer helt el. huvudsakligen i påståenden och att de känner trygghet och trivsel i skolan (figur 1). Flickornas resultat ligger något lite lägre än pojkarna.

Figur 2

Elevhälsoenkäten innehåller ett antal fler frågor under rubriken trygghet och trivsel i skolan. Det handlar bl.a. om stämningen i klassen och om arbetsro. 75% av svaren från eleverna visar att de instämmer helt el. huvudsakligen i att stämningen är bra i klassen (figur 2). Dock är det mindre än hälften av eleverna som helt instämmer i påståendet att stämningen är bra i klassen.

Figur 3

Drygt 60% av pojkarna och drygt 50% av flickorna instämmer helt el. huvudsakligen i att det är arbetsro på lektionerna (figur 3). Nästan 40% av pojkarna och drygt 45% av flickorna i årskurs 6-9 tycker inte att det är arbetsro på lektionerna. Redan i årskurs 1-5 rapporterar många elever som möter psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare att de inte är arbetsro på lektionerna. Upplevelsen av brist på arbetsro förstärks i årskurs 6-9.

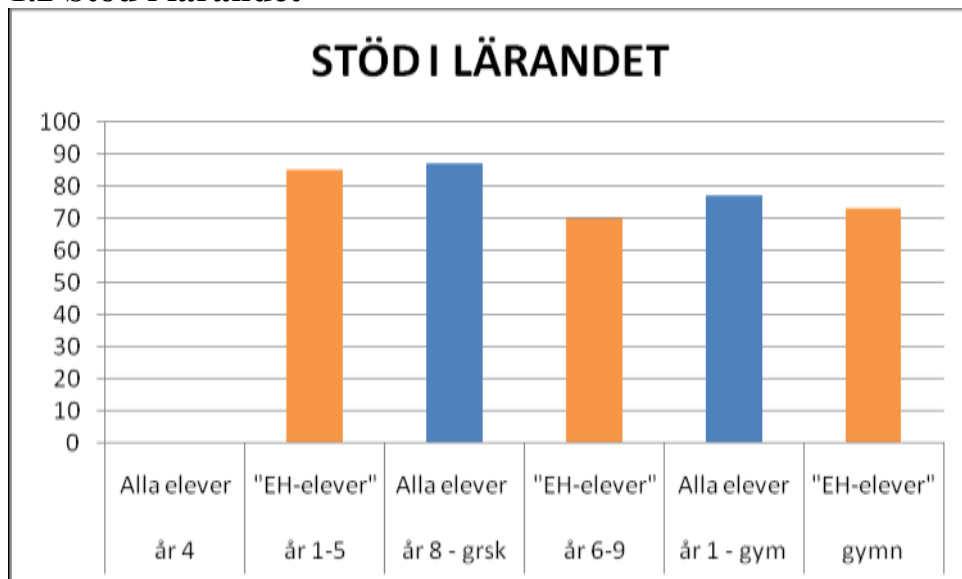
1.1.3 Hälsoprofiler årskurs 1 och elevhälsoenkät årskurs 1-3 i gymnasieskolan

I skolhälsovårdens hälsoprofiler för årskurs 1 på gymnasiet har eleverna besvarat frågan ”Hur trivs du med din studiesituation”? Över 80% av gymnasieeleverna uppger att de trivs (figur 1). I sammanställningen av hälsoprofilerna ser man en trend över de sista åren att elevernas trivsel har ökat och att trivseln går hand i hand med att eleverna är nöjda med sina studieval. Undantag är eleverna på byggnadsprogrammet.

Ungefär en lika stor andel elever på gymnasieskolan 79% som besvarat elevhälsoenkäten riktad till elever som har kontakt med psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog instämmer helt el. huvudsakligen i att de trivs i skolan (figur 1). 88% av eleverna instämmer i påståendet att de känner sig trygga. 74% uppger att stämningen i klassen är helt el. huvudsakligen bra (figur 2) Att det är helt bra stämning i klassen instämmer mindre än 40% av eleverna i.

Fremst är det dock arbetsron på lektionerna man uttrycker missnöje med (figur 3). Bara 56% instämmer helt el. huvudsakligen i påståendet att det är arbetsro på lektionerna, endast ca 20% av eleverna instämmer helt i påståendet.

1.2 Stöd i lärandet

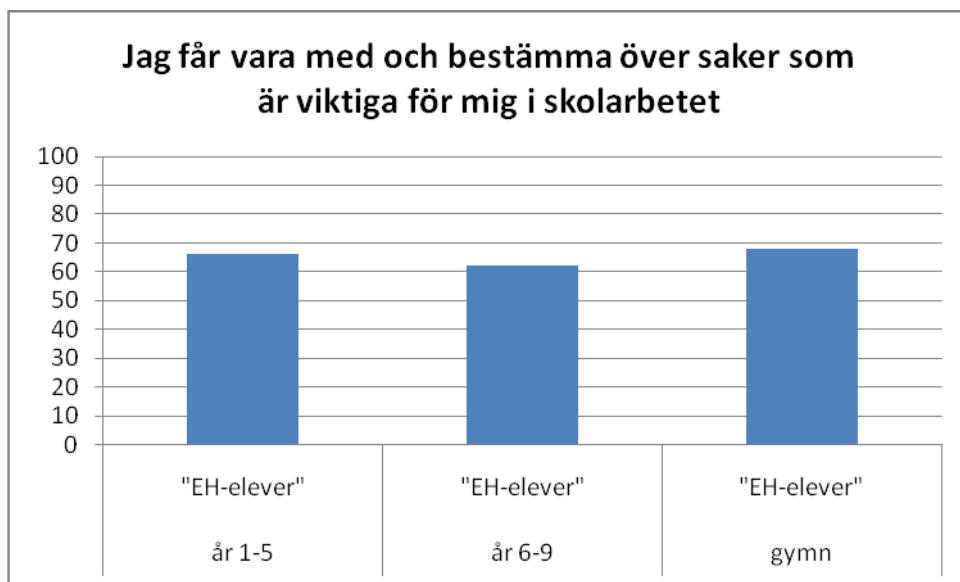

Figur 4

1.2.1 Hälsoprofiler årskurs 4 och elevhälsoenkät årskurs 1-5

Av totalt 5 959 elever i årskurs 4 besvarar 97% i skolhälsovårdens hälsoprofil att de vid behov har någon vuxen att vända sig till när de är ledsna eller oroliga. Det går inte att uttyda om eleverna syftar på det stöd de har av föräldrar/vårdnadshavare eller om de avser stöd de får av skolpersonal, därför redovisas inte svaren i ovan diagram.

Frågor om stödet i lärandet i elevhälsoenkäten, riktad till elever som träffar psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare, handlar konkret om skolarbetet. Resultaten ligger högt. Mellan 88 – 90% av eleverna instämmer helt el. huvudsakligen i påståendena: att de kontakter sin mentor när de undrar över något, att lärarna bedömer de på ett positivt sätt och att de får extra hjälp när de behöver (figur 4). Flickorna är t.o.m. ännu lite mer positiva inför sina möjligheter att få hjälp än pojkar.

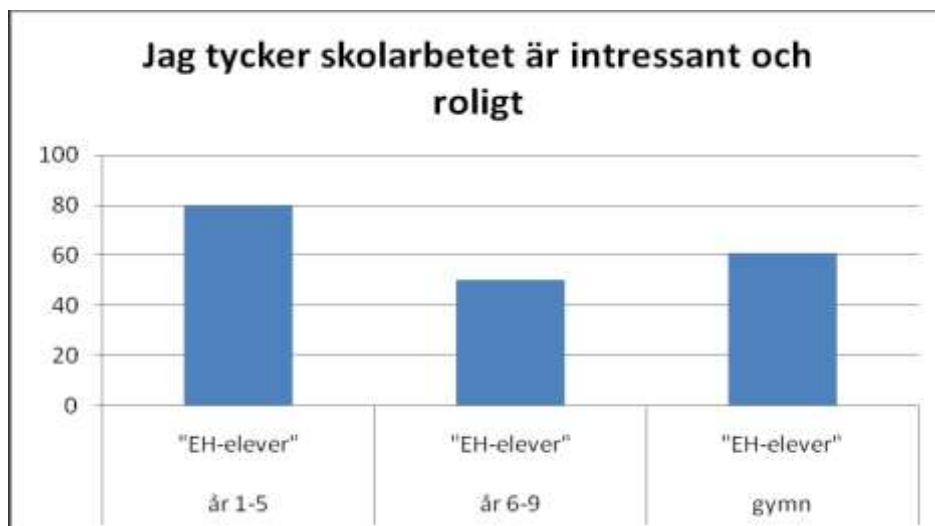
Figur 5

Mindre positivt inför stödet i lärandet är eleverna när det kommer till huruvida de tycker att de får vara med och bestämma över saker som är viktiga för dem i skolarbetet. Ca 65% av eleverna instämmer helt el. huvudsakligen i att de får vara med och bestämma (figur 5), men bara en knapp tredjedel av eleverna instämmer helt i påståendet om de har möjlighet till delaktighet.

1.2.2 Hälsoprofiler årskurs 8 och elevhälsoenkät årskurs 6-9

Skolhälsovårdens hälsoprofil i årskurs 8 visar att eleverna i Stockholms stads skolor trivs mycket bra med sin skolsituation och är nöjda med lärarstöd och skolmiljö (figur 4).

Elevhälsoenkäten för elever som har kontakt med psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog i årskurs 6-9 visar att också elever i behov av särskilt stöd på det stora hela uppfattar att de får stöd och uppmuntran i sitt lärande. Dock instämmer eleverna som besvarar elevhälsoenkäten mindre positivt i huruvida de kontakter sin mentor om de undrar över något. 70% av eleverna instämmer helt el. huvudsakligen i att de kontakter sin mentor när de undrar över något (figur 4), men bara drygt 40% av eleverna instämmer helt i det påståendet.

Figur 6

Att elevernas intresse för skolarbetet i årskurs 6-9 sviktar blir synligt. Ca 50% instämmer helt el. huvudsakligen i påståendet, men bara 15% instämmer helt i påståendet att skolarbetet är intressant och roligt (figur 6).

Det de tillfrågade eleverna i årskurs 6-9 är mest missnöjda med är möjligheten att få vara med och bestämma över saker som är viktiga för dem i skolarbetet (figur 5). 65% av pojkarna och 60% av flickorna instämmer helt el. huvudsakligen i påståendet att de får vara med och bestämma över saker som är viktiga för dem i skolan. Helt nöjda är bara en fjärdedel av eleverna oavsett kön.

1.2.3 Hälsoprofiler årskurs 1 och elevhälsoenkät årskurs 1-3 i gymnasieskolan

Hälsoprofilerna för årskurs 1 gymnasiet ställer frågan ”Får du den hjälp du behöver?” Majoriteten elever uppger att de får mycket bra hjälp i skolan. 85% av pojkarna och 70% av flickorna uppger att de får den hjälp de behöver (figur 4).

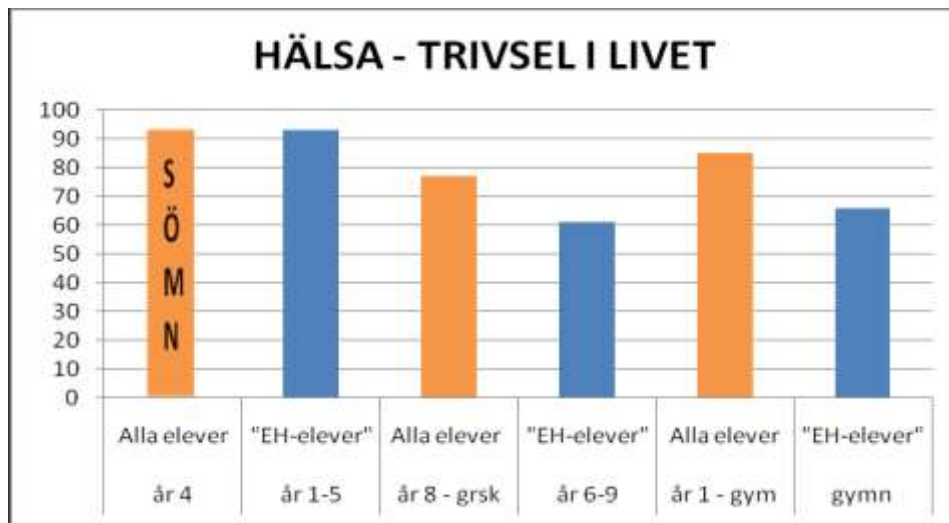
Av elevhälsoenkäten riktad till elever som träffar psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog i årskurs 1-3 på gymnasiet framkommer också att majoriteten av eleverna instämmer i påståenden om att de får stöd i lärandet (figur 4).

Andelen elever som tar kontakt med mentor när de undrar över något är liksom för årskurs 6-9 förhållandevis ganska låg. Drygt 70% av pojkarna och något fler flickor instämmer helt el. delvis i det påståendet. 73% av eleverna upplever att de får beröm och uppmuntran av sina lärare. 83% uppger däremot att lärarna bemöter dem på ett positivt sätt.

76% får extra hjälp när de behöver. Drygt hälften av eleverna tycker att skolarbetet är intressant och roligt (figur 6) och drygt 70% instämmer i påståendet att de valt rätt program.

Gymnasieelever upplever i något högre grad än elever i grundskolan årskurs 6-9 att de får vara med och bestämma över saker som är viktiga i skolarbetet. 65% av pojkarna och 71% av flickorna tycker det (figur 5). Det bara en tredjedel av gymnasieeleverna som instämmer helt i påståendet att de får vara med och bestämma över saker som är viktiga för dem i skola.

1.3 Hälsa / Trivsel i livet

Figur 7

1.3.1 Hälsoprofiler årskurs 4 och elevhälsoenkät årskurs 1-5

I skolhälsovårdens hälsoprofiler för elever i årskurs 4 ställs frågan om elevernas sömnvanor och frukostvanor, hur man trivs i skolan och om man har någon vuxen att tala med när man är ledsen eller orolig. En god sömn betraktas som en bland flera indikatorer på att eleverna mår bra.

Av totalt 5 913 tillfrågade elever i årskurs 4 uppger 92% att de sover gott (figur 7). 80% av eleverna uppger att man trivs bra i skolan och 96 % uppger att man har någon vuxen att tala med när man är ledsen eller orolig. 80% av eleverna svarar att de alltid äter frukost. 17% hoppar över frukosten någon gång per vecka men ytterst få elever uppger att de aldrig äter frukost (1%).

Av det kan man dra slutsatsen att de flesta elever i Stockholm stad äter frukost, trivs i skolan och sover bra. Men det finns också elever som inte gör det. Antalet elever som uppger att man inte sover gott är 339. Antalet elever som inte har någon vuxen att tala med när man är orolig eller ledsen är 170. Antalet elever som aldrig äter frukost är 54 och antalet elever uppger att man inte trivs i skolan är 35.

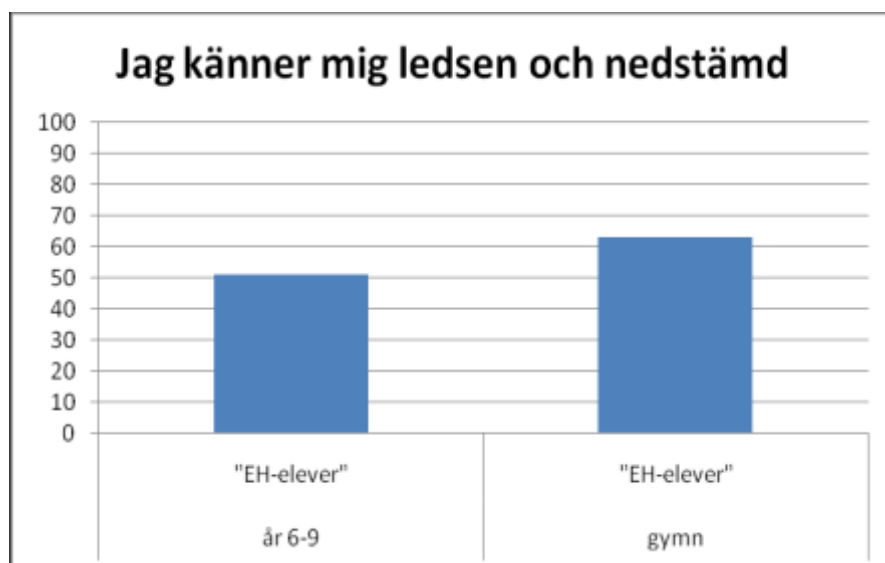
Under rubriken "Hälsa" ställs i elevhälsoenkäten för elever som träffar psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare i årskurs 1-5 frågor om eleverna äter skollunch och om de deltar i idrottslektionerna. De allra flesta elever ca 90%, instämmer i påståendet att de äter skollunch varje dag och lika stor andel att de deltar i idrottslektionerna (figur 7).

1.3.2 Hälsoprofiler årskurs 8 och elevhälsoenkät årskurs 6-9

Skolhälsovårdens hälsoprofil i årskurs 8 visar att majoriteten av eleverna trivs med livet. Ca 84% av pojkarna och ca 70% av flickorna av över 5000 tillfrågade uppger att de trivs bra eller mycket bra med livet (figur 7 alla elever 77%).

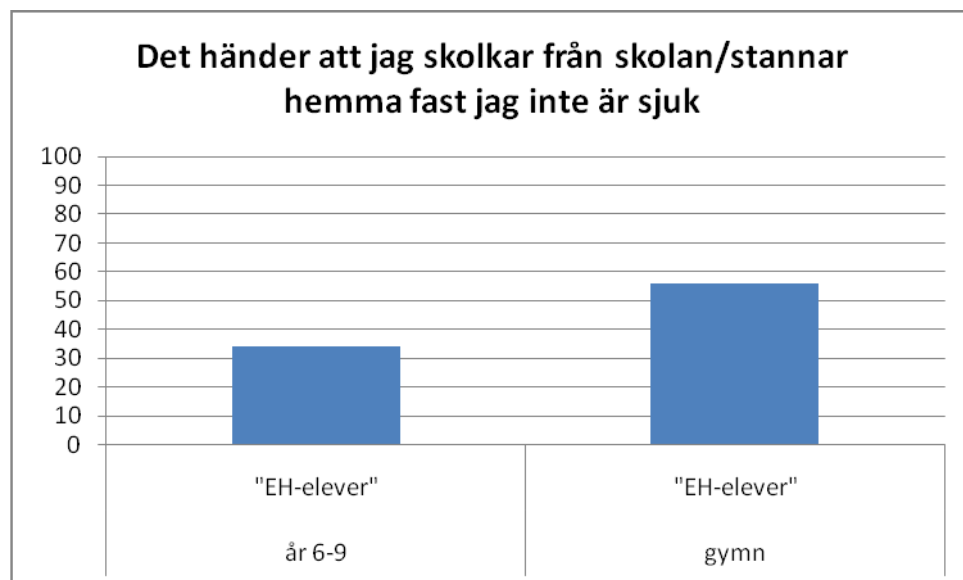
Hälsoprofilerna visar dock en trend i årskurs 8 att olika stressrelaterade symtom framför allt hos flickor i årskurs 8, blivit vanligare. Huvudvärk en eller flera gånger i veckan, nedstämdhet och ledsamhet förekommer oftare hos flickor än hos pojkar i den åldersgruppen.

I skolhälsovårdens sammanställning ses en klar korrelation mellan hur flickor trivs med livet och förekomst av stressrelaterade symtom

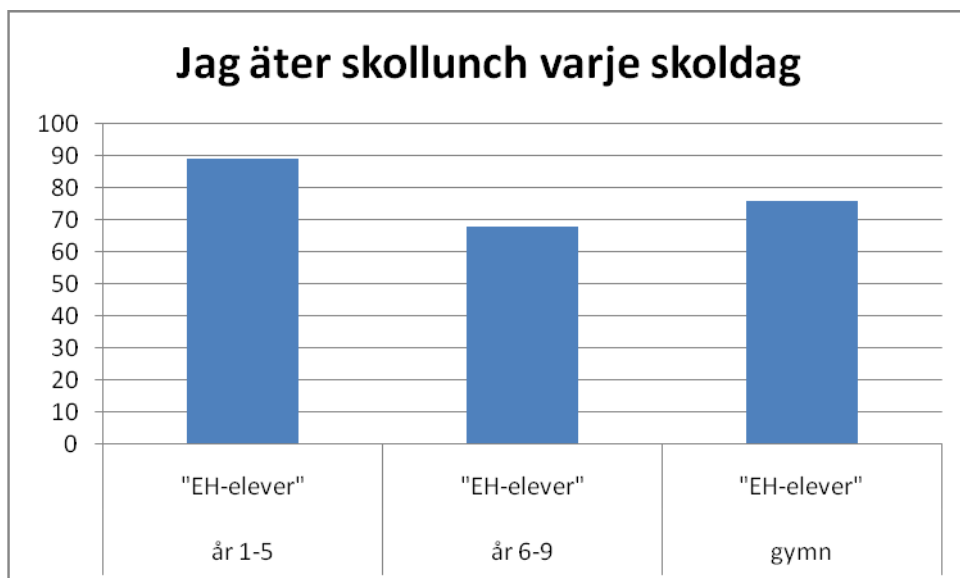
Figur 8

Enkätsvaren från elever som har kontakt med psykolog el. skolkuratorer i årskurs 6-9 förstärker bilden av en grupp elever som inte mår bra. 51% av eleverna som har kontakt med skolkurator eller psykolog instämmer helt eller huvudsakligen i påståendet att de känner sig ledsna och nedstämda (figur 8). 49% är bekymrade och oroar sig för någon i sin familj. 73% instämmer dock i att de helt el. huvudsakligen ser positivt på sin framtid och 72% instämmer i att de trivs bra med livet.

Figur 9

34% av eleverna i grundskolans årskurs 6-9 som har kontakt med kurator eller psykolog instämmer i påståendet att det händer att de skolkar från skolan (figur 9).

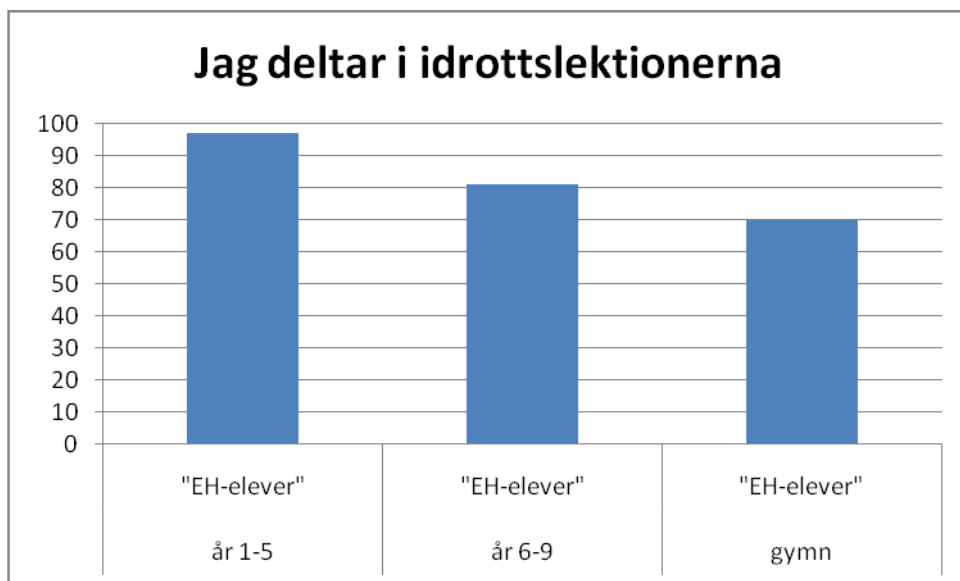
Figur 10

Tendensen att inte äta skollunch varje dag och inte delta i idrottslektionerna tilltar med åren i grundskolan. Ca två tredjedelar av eleverna i årskurs 6-9 som har kontakt med kurator eller psykolog instämmer helt el. huvudsakligen i påståendet att de äter skollunch varje dag (figur 10). Bara drygt 40% instämmer helt i påståendet. Fler deltar i idrottslektionerna. Det gäller för 85% av pojkarna och 76% av flickorna (se figur 11).

1.3.3 Hälsoprofiler årskurs 1 och elevhälsoenkät årskurs 1-3 gymnasieskolan

Skolhälsovårdens hälsoprofiler på gymnasiet årskurs 1 visar tydligt att flickor generellt sett mår sämre än pojkar. Flickor äter sämre, sover sämre (7-8% sover inte mer än 5 timmar per natt), uttrycker oftare missnöje med sin kropp, motionerar mindre och känner sig oftare trötta. Bland flickor på gymnasiet, liksom när det gäller flickor årskurs 8, finns en grupp motsvarande ca 15% som tenderar att hamna i en riskgrupp för såväl fysisk som psykisk ohälsa.

När eleverna i gymnasiet årskurs 1 svarar på skolhälsovårdens hälsoprofilsfråga "Hur trivs du med livet?" svarar över 90% av pojkarna att de trivs bra eller mycket bra, medan knappt 80% av flickorna uppger samma sak (figur 7 alla elever 85%).

Figur 11

Svaren från elevhälsoenkäten som riktas till elever i årskurs 1-3 på gymnasiet som har kontakt med psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog förstärker uppgifterna från hälsoprofilerna att en grupp elever allt mer under sin skoltid avstår från att äta skollunchen (figur 10). Enligt svaren på elevhälsoenkäten så är det en grupp på ca 20% av pojkarna och nästan 30% av flickorna som inte äter skollunch varje dag.

Det blir också vanligare upp i skolåren att inte delta i idrottslektionerna. 70% av pojkarna och 70% av flickorna instämmer helt el. huvudsakligen i elevhälsoenkätens påstående att de deltar i idrottslektionerna, helt instämmer bara drygt 50% av eleverna oavsett kön.

Över hälften av gymnasieeleverna som träffar psykolog eller skolkurator uppger att de ibland stannar hemma från skolan fast de inte är sjuka (figur 9)!

Av de elever som träffar skolkurator eller psykolog instämmer drygt 60% av eleverna i att de känner sig helt eller delvis ledsna och nedstämda (figur 8). Ungefär lika många är bekymrade och oroliga för någon i sin familj. Nästan 70% av eleverna uppger dock att de ser positivt på sin framtid och nästan lika stor andel uppger att de trivs bra med livet.

1.4 Analys och reflektioner

1.4.1 Summerade resultat

Både skolhälsovårdens hälsoprofiler och elevhälsoenkäten som besvarats av elever som har kontakt med psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare visar att elever i Stockholms skolor känner sig trygga i skolan och trivs i skolan.

Sammanställningen av hälsoprofilerna i årskurs 8 visar att eleverna i Stockholms stads skolor trivs mycket bra med sin skolsituation och är nöjda med lärarstöd och skolmiljö. De frågor som relaterar till trivseln med livet visar att majoriteten (över 85%) av eleverna trivs med livet och det föreligger ingen skillnad mellan pojkar och flickor i det avseendet. Redan i årskurs 8 finns det emellertid en trend hos framför allt flickor att olika stressrelaterade symtom blir

vanliga. Huvudvärk en eller flera gånger i veckan, nedstämdhet och ledsamhet förekommer oftare hos flickor än hos pojkar i den åldersgruppen.

När frågorna i elevhälsoenkäten besvarade av elever som träffar psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare går in lite mer specifikt under rubrikerna: trygghet och trivsel, stöd i lärandet och hälsa/trivsel i livet framkommer en grupp elever på mellan 30-45% i både grund- och gymnasieskolan som har synpunkter på stämningen i klassen. Ett område som kan vara förknippat med förekomst av kränkningar och mobbning. Redan i årskurs 1-5 kommer ett visst missnöje fram med stämningen i klassen och det missnöjet håller sig på ungefär samma nivå i årskurs 6-9 och i gymnasiet. Bristen på arbetsro är också ett problem som visar sig i elevernas svar redan i årskurs 1-5. Både i årskurs 6-9 och i gymnasiet uttrycker nästan hälften av de svarande att de inte upplever arbetsro i klassen.

En grupp på mellan 20-30% av elever som träffar psykolog, skolkurator och eller/specialpedagog i årskurs 6-9 och i gymnasieskolan kontaktar inte självklart sin mentor när de undrar över något. Ungefär lika stor andel elever i gymnasieskolan uppfattar inte att de får beröm och uppmuntran och inte heller att de får extra hjälp när de behöver.

I årskurs 6-9 är intresset för skolarbetet som lägst enligt elevsvaren i elevhälsoenkäten. I gymnasieskolan ökar intresset för skolarbetet något och nästan två tredjedelar av eleverna som har kontakt med elevhälsopersonal tycker att de valt rätt program.

Frågorna: får jag vara med och bestämma över saker som är viktiga i skolan och tycker jag att det är bra stämning i klassen är de två frågor som eleverna svarar mest negativt på. 35% av eleverna som besvarat elevhälsoenkäten i årskurs 1-5 ger uttryck för att de inte känner sig delaktiga i sådant som är viktigt för dem i skolan, i årskurs 6-9 ökar den känslan till att gälla nästan 40% av eleverna för att i gymnasieskolan återgå till samma nivå som för årskurs 6-9, knappt 35%.

Det finns en svag tendens att inte äta skollunch varje dag som märks i elevhälsoenkäten redan i årskurs 1-6. I årskurs 6-9 är det 35% av eleverna som inte äter skollunch varje dag. Andelen elever som äter skollunch ökar i gymnasieskolan. I hälsoprofilerna ser skolhälsovården att frukostvanor varierar kraftigt mellan familjer. Många elever får därigenom en undermålig kost och ett dagligt näringstillskott som ligger långt under vad som behövs för att klara skolarbetet.

En fjärdedel av flickorna i årskurs 6-9 som besvarat elevhälsoenkäten instämmer inte eller bara delvis i påståendet att de deltar i idrottslektionerna. I gymnasieskolan ökar andelen elever som delvis eller inte alls deltar i idrottslektionerna. Det gäller för 30% av eleverna oavsett kön.

Frågor om olovlig frånvaro ställs i elevhälsoenkäten bara till elever som möter kurator eller psykolog. Redan i grundskolan är den olovliga frånvaron ett problem. En tredjedel av eleverna i grundskolan årskurs 6-9 och över hälften av eleverna i gymnasieskolan som har kontakt med psykolog eller skolkurator uppger att de skolkar och stannar hemma från skolan fast de inte är sjuka.

De frågor om hälsa och trivsel i livet som bara de elever som möter skolkurator eller psykolog har svarat på, visar att en stor grupp både i årskurs 6-9 och i gymnasieskolan ofta känner sig ledsna och nedstämda, är bekymrade och oroar sig för någon i sin familj. 30% av eleverna

som besvarat elevhälsoenkäten på gymnasieskolan ser inte positivt på sin framtid och instämmer inte i påståendet att de trivs helt eller delvis med livet.

Mot bakgrund av ovan summering av undersökningsresultaten har vi valt att fördjupa oss i några iakttagelser formulerade under huvudrubrikerna i rapporten:

1.5 Trivsel i skolan

1.5.1 Trygghet, trivsel och arbetsro – grundförutsättningar för lärande och utveckling

Resultaten från skolhälsovårdens hälsoprofiler och från frågorna i elevhälsoenkäten: *Jag känner mig trygg i skolan* och *Jag trivs bra i skolan*, där flertalet av eleverna uppger att de känner sig trygga och trivs bra i skolan, stämmer väl överens med resultaten i Skolinspektionens rapport 2010:1. Av Skolinpektionsrapporten framgår att flertalet elever i Sverige trivs och känner sig trygga i skolan, vilket enligt rapporten är en förutsättning för fungerande inläring.

En trygg och säker arbetsmiljö för elever inbegriper varje elevs rätt att få tillhöra ett sammanhang i vilket han eller hon får möjlighet utveckla sin självkänedom och att utvecklas socialt. Gruppen/klassen är varje individs forum för att pröva sina åsikter, sitt beteende, ventilera funderingar och problem som dyker upp. Individen speglar sitt handlande och sina värderingar i gruppen. Gör jag rätt? Är jag på rätt väg? Var det här bra? Förmågan att kunna kommunicera är avgörande för att skapa en trygg arbetsmiljö som präglas av kommunikationsmönster som utvecklar individen och samvaron i en grupp. Skolan har en central uppgift att lära elever att ge och ta feedback på ett konstruktivt sätt.

Martin Ingvar beskriver en intervju i tidningen *Lära*, fysisk och psykisk trygghet som en huvudfaktor för att få en pedagogisk situation att fungera i. ”Är jag rädd för att få på truten kan jag inte lära mig.” Likaså är stress hierarkiskt överordnad den pedagogiska situationen. Stress och rädsla blockerar minnet. (*Lära* Stockholm, nr 5 2009)

Resultaten i läsårets Elevhälsorapport del I visar också att trivseln och tryggheten generellt sätt är god i Stockholms skolor även om det finns en viss tendens till missnöje. I elevhälsoenkätens följdfrågor till frågorna om trivseln och tryggheten i skolan svarar en förhållandevis stor grupp elever som har kontakt med psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare att de inte upplever stämningen i klassen som bra och känner heller inte arbetsro på lektionerna. Det kan tyda på brister i arbetsmiljön som speciellt påverkar sårbara elever.

I Skolplan för Stockholms stad (2008) slås det fast att ”En lugn och stimulerande skolmiljö skapar lust att lära och ger alla elever förutsättningar att lämna grundskolan med goda kunskaper. I stadens skolor ska ingen känna sig otrygg eller vara rädd. Stadens riktlinjer för trygghet och studiero i skolan ska, liksom skolans likabehandlingsplan, vara levande dokument.”

En förutsättning för att ta till sig undervisningen och nå goda resultat och högre betyg, som enligt BEO Lars Arrhenius är fokus i skolan idag, är att eleverna vistas i en god arbetsmiljö. Färska uppgifter (artikel i DN 2010-05-25) visar dock att detta inte är en verklighet för alla elever. Första kvartalet i år har antalet anmälningar till Skolinspektionen om kränkande behandling ökat med 70 % i jämförelse med samma period förra året. Som en förklaring till

ökningen anges att det nu går att anmäla kränkningar på nätet och att BEO och Skolinspektionen har blivit mer kända av elever och föräldrar.

1.5.2 Upplevelsen av kränkningar, delaktighet och skolans demokratiska uppdrag

Utifrån de förhållandevis låga resultatet på frågorna i elevhälsoenkäten som är ställd till elever som har kontakt med psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare: *Får jag vara med och bestämma över saker som är viktiga för mig i skolarbetet* och *Tycker jag att stämningen i klassen är bra*, är det intressant att belysa elevers delaktighet kopplat till förekomsten av mobbning, utifrån Björn Ahlströms avhandling "Bullying and social objectives: A study of prerequisites for success in Swedish schools".

Enligt Björn Ahlströms mått på delaktighet i form av demokratisk kompetens, kommunikation och samarbete visar de skolor som har en hög grad av delaktighet att de också har en lägre grad av mobbning. Graden av upplevd mobbning ökar i takt med att delaktigheten blir lägre. Den grupp med skolor som hade en högre grad av delaktighet har dessutom högre betyg än de grupper som hade en lägre grad. Sammanfattningsvis kan sägas att skolor som arbetar med delaktighet också verkar utveckla eleverna både socialt och kunskapsmässigt.

Resultaten visar att det är skolor där rektor lyckas att länka samman struktur och kultur, i relation till både de sociala och kunskapsmässiga målen, som är framgångsrika. Det är också i dessa skolor som mobbningen är lägst och betygen högst. Rektorer som tar det sociala ansvaret i relation till mobbning verkar också kunna förmedla detta i organisationen på ett sådant sätt att preventivt arbete kan bedrivas. Frågorna tas på allvar.

Läroplanerna har en central ställning som styrande dokument för det demokratiska uppdraget. I Lars Perssons avhandling, "Pedagogerna och demokratin", (2010) sammanfattas skolans demokratiuppdrag med följande dimensioner:

<i>värdedimensionen,</i>	att överföra demokratins värden till barn och elever
<i>kunskapsdimensionen,</i>	att ge barn och elever kunskaper om demokratin
<i>kompetensdimensionen,</i>	att skapa färdigheter och förmåga att delta och medverka i demokratiska processer
<i>kränkingsdimensionen,</i>	att aktivt motverka alla former av kränkande behandling

Skolverket administrerade den svenska delen av en internationell undersökning, CIVED-undersökningen¹⁹, kring ungdomar och demokrati (Skolverket, 2001), där man noterade att det finns svårighet för skolor att hantera och leva upp till demokratiuppdragets mål. I rapporten finns många intressanta iakttagelser både av positiv och av negativ karaktär. Bland annat finns indikationer på att ju bättre kunskaper om demokrati eleverna har och ju öppnare de bedömer klassrumsklimatet vara, desto mer toleranta är eleverna. Men man kunde också se en förskjutning från formellt beslutsfattande i elevråd och klassråd till informella överenskommelser mellan en enskild elev och en lärare. Det vill säga en förskjutning från kollektiva beslutsformer till mer individuella. Skolorna har i sin dagliga verksamhet många inslag som innebär att man arbetar med det demokratiska fostransuppdraget men de saknar samtidigt uttalade strategier för hur detta skall utformas.

För att hantera skolans demokratiuppdrag krävs professionella pedagoger enligt undersökningen (Skolverket, 2001). Lärare som tydligt visar att man tar eleverna på allvar och att det spelar roll vad var och en tycker, har betydligt större chans att få eleverna engagerade

och mottagliga för kunskap. Uteblir det personliga engagemanget sjunker elevernas intresse för undervisningen.

Ulrika Bergmarks avhandling, ”Building an ethical learning community in schools” (2009) beskriver vad ett positivt förhållningssätt kan betyda i praktiken. Lärare och elever på en högstadieskola fick skriva loggböcker med egna reflektioner. Eleverna beskrev att när de kände sig sedda av läraren, ville de också göra sitt bästa när det gällde skolarbetet. Om de inte kände sig uppmuntrade och bekräftade av sina lärare så orkade de ibland inte ens gå på lektionerna. Lärarna frågade eleverna hur de lär sig bäst och tog in det i undervisningen. Ett etiskt förhållningssätt utvecklades parallellt med lärandet av ämneskunskaper.

1.6 Stöd i lärandet

1.6.1 Lärares betydelse

I svaren på elevhälsoenkäten som besvaras av elever som mött psykolog, skolkurator och/eller specialpedagog/speciallärare uppger 20-30 % av eleverna i årskurs 6-9 och årskurs 1-3 i gymnasieskolan att de inte självklart kontaktar sin mentor när de undrar över något, att de inte uppfattar att de får beröm och uppmuntran av sina lärare och inte heller extra hjälp när de behöver. Många elever som svarat på elevhälsoenkäten har också synpunkter på möjligheten att få vara delaktig i sådant som är viktigt för dem i skolan och uttrycker att de inte finner skolarbetet intressant och roligt.

I Skolverkets kunskapsöversikt, ”Vad påverkar resultaten i svensk grundskola” (Skolverket, 2009) beskrivs lärarfaktorns stora betydelse i undervisnings- och lärandeprocesserna. Det handlar om *lärarkompetens*, att skapa ett klassrumsklimat och en pedagogisk miljö som främjar goda sociala relationer, stöd och support till eleverna. Det handlar också om lärarens organisation av undervisningen som aktivt involverar eleverna, utan att förlägga allt ansvar till den enskilde och om en varierad undervisningsrepertoar som underlättar elevernas lärande och utveckling. Lärarens *ledarkompetens* är mycket betydelsefull för elevers prestationer där ingår lärarens tydliga reglering av klassrumsarbetet med ordning och struktur och där ansvaret efter hand förskjuts till eleverna. Det handlar också om elevernas successiva involvering i val och aktiviteter och planering av klassrumsarbetet och att tiden används mera till undervisning än till administration. En tredje betydelsefull faktor för elevprestationer är lärarens *didaktiska kompetens*, som bygger på att lärarens ämnesmässiga kunskapsnivå är väl integrerad med förmågan att ge eleverna kunskapsmässiga utmaningar, att läraren har tydliga undervisningsmål och att läraren undervisar med varierade undervisningsmetoder. Särskilt centralt är lärarens förmåga att undervisa varierat. Det har t.o.m. större betydelse för elevernas resultat än lärarens ämneskunskaper slår kunskapsöversikten fast.

Enligt Skolverkets rapport, Attityder till skolan, (2010) uttrycker lärarna att det som skolan lyckas sämst med är att anpassa undervisningen till elevers olika förutsättningar. Det gäller både för den stimulans extra duktiga elever behöver och för den särskilda stöd elever som har det svårt med skolarbetet är i behov av. Det är stora skillnader mellan att upptäcka behovet av särskilt stöd och förmåga att kunna ge stöd. Åtta av tio lärare i rapporten tycker att de är bra på att upptäcka elever i behov av stöd, men bara sex av tio tycker att de har kompetens för att kunna stödja dessa elever.

Att lärare är bra på att upptäcka elever i behov av särskilt stöd, men saknar kompetens att möta elevernas svårigheter flyttar fokus för elevers skolframgång från tidig upptäckt till förmågan att ge rätt stöd. Där är lärarens kompetens avgörande samtidigt som en bedömning av vad som är rätt stöd kräver en samverkan mellan lärare och elevhälsans yrkesgrupper

Skolverket menar i sin kunskapsöversikt (Skolverket, 2009) att skolans förmåga att möta elevers behov med varierad undervisning har minskat. De säger vidare att en förklaring till att allt fler elever idag blir elever i behov av särskilt stöd är den förskjutning till ett individualiserat arbetssätt som skett, där eleven förväntas ta ett stort eget ansvar för sitt lärande. Individualiseringen ställer större krav på elevens egen förmåga att planera och genomföra sina studier än traditionell klassundervisning. Ett arbetssätt som elever i behov av särskilt stöd har svårt att klara. En konsekvens av individualiseringen är att elevers stöd hemifrån blir allt betydelsefullare för prestationerna. Det stödet kommer då att variera med föräldrars utbildningsnivå och förmåga. Den sociala miljön i hemmet får ett avgörande inflytande på elevens möjlighet att prestera.

1.6.2 Resultatskillnader och betydelsen av föräldrars utbildningsnivå

Sammanställningar av elevers skolprestationer i Stockholms skolor liksom i landet i övrigt visar att resultatskillnader mellan skolor och mellan olika elevgrupper har ökat under senare år. Skolors elevsammansättning har blivit mer homogen enligt Skolverkets kunskapsöversikt ”Vad påverkar resultaten i svensk grundskola” (Skolverket 2009). Bl.a. hänvisar man till studier som visar att mer studiemotiverade elever inom grupper av elever med olika bakgrundsfaktorer; som social bakgrund, kön, etnicitet söker sig till skolor där en hög andel av eleverna har svenska föräldrar med hög utbildningsbakgrund. Man kallar det den osynliga segregationen.

Även Statistiska centralbyrån visar i sin senaste rapport ”Barn idag – en beskrivning av barns villkor med Barnkonventionen som bas” (2009:2) att social bakgrund fått större betydelse för elevers skolframgång. Betygsklyftorna ökar i skolan. De senaste tio åren har de högutbildades barn fått bättre betyg medan de lågutbildades barn fått sämre.

I ett pressmeddelande från IFAU (Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering) presenteras en undersökning som visar att barn till lågutbildade föräldrar inte gick igenom gymnasiet lika ofta efter det att betygen togs bort i låg- och mellanstadiet jämfört när de fick betyg (IFAU, 10 06 03).

1.7 Hälsa / trivsel i livet

1.7.1 Flickor och stress och flickor i risk

Trivsel i skolan och trivsel i livet är viktiga förutsättningar för att man ska nå målen i skolan och lägga grund för en god psykisk hälsa tidigt i livet. Många elever känner sig idag otillräckliga för att de inte kan leva upp till sina egna eller till omgivningens förväntningar. Rapporter har under senare år visat att svenska barn och unga har en sämre psykisk hälsa än barn och unga i andra länder. Socialstyrelsens Folkhälsorapport 2009 visar att majoriteten av Sveriges skolbarn mår bra men gruppen där psykisk ohälsa finns (15-20%) tenderar att öka.

Statens Folkhälsoinstitut (2010) har i sin nationella totalundersökning av skolbarns psykiska hälsa tittat på hur den psykiska hälsan ser ut för elever i årskurs 6 och 9. De menar att det som påverkar ungdomars psykiska hälsa är, förutom hem- och skolmiljön, deras framtida möjligheter i form av arbete eller fortsatt utbildning. Att hjälpa barn och unga att hantera komplexa och föränderliga situationer är ytterligare en viktig hälsofrämjande faktor.

Psykisk ohälsa som orsak till kuratorskontakt i skolan är idag nästan lika vanligt för pojkar som för flickor. På grundskolan handlar det till största delen om elevers ängslan och oro och för gymnasieelever om nedstämdhet. Det visar skolkuratorernas läsårsstatistik för arbetet med enskilda elever. Över tid är det en förändring på så sätt att fler pojkar söker hjälp för psykisk ohälsa idag än tidigare.

Av Skolverkets rapport, Attityder till skolan, (2010) framkommer att det är vanligt att flickor i grundskolans högre årskurser alltid eller ofta känner sig stressade av egna krav och förväntningar på skolarbetet och över betygen. Det är uppgifter som också stämmer överens med uppgifter i föreliggande rapport.

Enligt skolhälsovården i Stockholm har stressen ökat bland stadens elever, speciellt bland flickorna i såväl grund- som gymnasieskolan. Hälsoprofiler i årskurs 8 visar en grupp ungdomar som riskerar att hamna i riskbeteenden. Speciellt flickor, 10-15 % (i vissa stadsdelar 20 %) av det totala antalet elever i skolorna uppger att de inte trivs med livet. De uttrycker ett missnöje med skolsituationen och bedöms utgöra en riskgrupp som kan utveckla olika ”riskbeteenden”; skolk, droganvändning, riskfyllt sex. Enligt skolhälsovårdspersonalen är det viktigt att på ett tidigt stadium identifiera dessa ungdomar då flera interventionsstudier visar att tidiga insatser i form av individuellt stöd och gruppstöd hjälper både ungdomar som redan har hamnat i ett riskbeteende och ungdomar som riskerar att utveckla riskbeteenden.

Med Stockholmsenkäten som grund har en studie om riskfaktorer bland unga flickor som storkonsumerar alkohol i Stockholms stad gjorts. Enligt Stockholmsenkätens resultat från 2008 har den totala alkoholkonsumtionen ökat sedan 2004. Den grupp som uppvisar den största negativa utvecklingen är flickor i årskurs 9. Studien om storkonsumerande flickor visar att de: bor i ett välbärgat område, ofta i någon innerstadsstadsdel, har ett spänningssökande beteende (t.ex. ute sent om nätterna, göra ”förbjudna saker”), har föräldrar som brister i tillsyn, alkoholdebuterade tidigt, har kamrater som röker och dricker och har låga betyg och svag anknytning till skolan.

Forskning om normbrytande beteende hos barn och unga bygger på kunskap om risk- och skyddsfaktorer. Flickors normbrytande beteende i barndomen kan senare i livet främst relateras till internaliserade problem (t.ex. depression, ångest), relationsproblem, svårigheter i skolan och arbetslivet.

Katarina Haraldsson har i sin avhandling ”Buffra stress i riktning mot välbefinnande, interventionsstudier och utforskande studier med fokus på unga flickor”, (2009) närmare tittat på flickornas situation. I likhet med andra studier skriver hon att många ungdomar, och särskilt flickor känner sig stressade i skolan. Hon menar att det inte alltid är skolarbetet i sig som är orsaken. Katarina Haraldsson skriver att lärares bemötande kan vara avgörande för om ungdomarna känner stress eller ej. Flickorna behöver känna inflytande över skolsituationen. För det krävs dels egen insikt i vad som behövs för att skolsituationen ska upplevas som mindre stressande, dels att de upplever att de *blir lyssnade på*, att de få gehör för sina åsikter.

Gunevi Möllås har i sin avhandling i specialpedagogik "Mötande på gott eller ont" (2009) studerat villkor och förutsättningar för gymnasieelevers möjlighet att lyckas med sin utbildning trots en komplicerad livssituation och då funnit att delaktigheten i den egna lärandeprocessen är en avgörande faktor.

De åtgärder som föreslås i Katarina Haraldssons avhandling (2009) för att minska stressen och förebygga psykisk ohälsa handlar dels om den fysiska studiemiljön, dels förbättringar i utbildningen i stort. I den fysiska miljön efterlyses flexibla studieplatser, mindre grupprum, bättre luftcirkulation och tillgängliga lärare för ordningens skull. Vad gäller utbildningen i stort efterlyses lärare som lyssnar in elevernas behov, ger feedback och som samverkar med elever gällande mål, förväntningar och genomförande av skolarbetet. (Liknanden uppgifter fann också Ulrika Bergmark i sin avhandling, se s. 20) Vidare att lärare, efter att ha lyssnat in eleverna, sinsemellan samplanerar prov och läxor. För att minska stressen föreslås också att eleverna får större inflytande över kursinnehåll, planering och prioritering. Praktisk övning i avslappning, massage och yoga och att idrottslektionerna utökas.

1.7.2 Ingen Gympa för mig!

Enligt läsårets Elevhälsorapport ökar tendensen att inte delta i idrottslektionerna med elevernas ålder. Betydelsen av att eleverna deltar i ämnet idrott och hälsa kan inte överskattas. Att inte delta är en riskfaktor. Skolhälsovården genomförde läsåret 2005/2006 en undersökning av skälen till att elever inte deltar i ämnet idrott och hälsa.

Skolhälsovården identifierade i sin undersökning 257 av 4800 elever i årskurs 8 och 306 av 4726 elever i årskurs 1 på gymnasiet som riskerade att få betyg IG i ämnet idrott och hälsa. Av 257 elever i årskurs 8 hade 30% någon form av funktionsnedsättning. De elever som riskerade att få IG i ämnet uppvisade oftare mer omfattande problematik med riskbeteende och ibland avbruten skolgång som följd. Eleverna rökte mer, drack oftare alkohol, skolkade mer, trivdes sämre i skolan och på fritiden och tyckte att skolarbetet var mindre intressant.

Skolhälsovårdens undersökning visade att deltagande i ämnet idrott och hälsa beror på individuella faktorer. Betygssättningen, duschtvång, idrottslokalernas utseende och läge, valet av aktiviteter under idrottslektionerna samt det organisatoriska utrymmet för individuella lösningar är faktorer som i hög grad påverkar om eleven deltar eller inte.

Den typen av undersökningar efterlyser Skolverket i sin studie om "Skolfrånvaro och vägen tillbaka" (2010). Där påpekas att "undervisningen i och miljön runt ämnet idrott och hälsa behöver analyseras på många skolor eftersom frånvaroproblemen förefaller störst i detta ämne".

I Skolinspektionens flygande tillsyn av undervisningen i idrott och hälsa i årskurs 7-9 i 170 grundskolor i Sverige visas att bollspel dominerar starkt på lektionerna, medan det knappt förekom någon undervisning i hälsa. Enligt inspektionen får de elever som är intresserade av bollsport sina intressen väl tillgodosedda, medan de som vill ägna sig åt andra övningar inte blir lika väl tillgodosedda (Skolinspektionen, 2010).

Kajsa Jerlinder ställer i sin avhandling (Jerlinder, 2010) frågan om det är en utopi med inkluderande undervisning i ämnet idrott och hälsa för elever med rörelsehinder. Det svar hon ger i sin studie är att idrottslärares attityd är avgörande för en inkluderande undervisning och lärare med erfarenhet av elever med rörelsenedsättning är mer positiva till inkludering.

1.7.3 Elever med hög frånvaro

Stöd i lärandet, trivsel i skolan och trivsel i livet är alla faktorer som belyses när Skolverket i sin rapport "Rätten till utbildning" (2008) visar på orsaker till grundskoleelevers långvariga frånvaro. Rapporten visar också på faktorer som bidrar till att förhindra eller minska denna frånvaro som främst är koncentrerad till de senare årskurserna, med start i år 6-7.

Två övergripande perspektiv ringas in; dels ett individfokuserat perspektiv där frånvaron kopplas till individers riskbeteende och dels ett strukturellt perspektiv som fokuserar på skolan som arbetsmiljö som orsak till elevers frånvaro. På individnivå är det samma riskfaktorer som i forskning identifierats för normbrytande beteende bland barn och unga. Det strukturella perspektivet pekar på att elever med långvarig frånvaro "upplever själva undervisningen som ointressant och jobbig. De har svårt att hänga med i undervisningen och känner sig inte positivt bemötta i skolan". Flickors frånvaro visar sig ofta höra ihop med vuxen- och kamratrelationer.

De vitt skilda förklaringsmodeller till frånvaron som finns hos föräldrar respektive skola visar på den komplexitet som finns. Sociala eller psykosociala problem eller att eleven har svagt stöd för skolgången från hemmet bedöms av skolan som vanliga orsaker till frånvaron. Medan föräldrarna ofta ser brister i skolans agerande, t ex i omfattning eller inriktningen på stödinsatserna. Den genomgående förklaringen i rapporten är att trots elevernas många gånger svåra livssituation så är det sällan endast en orsak till frånvaron utan "en kombination av många sammanvägda orsaker, där flera av orsakerna har sin grund i skolans miljö och arbetssätt".

1.7.4 Skolan som risk- och skyddsfaktor

Det är vanligt i förebyggande och hälsofrämjande arbete att utgå ifrån kunskap om risk- och skyddsfaktorer. Att ha "klarat skolan" (utbildning) ses som den enskilt viktigaste skyddsfaktorn för att man som vuxen ska "klara sig bra i livet". Därför finns det anledning att kort beskriva vad forskningen visar inom området (H & A-K Andershed, 2005; K. Sundell, 2008).

Risk- och skyddsfaktorer handlar om ökade och minskade risker, vilket betyder att faktorer inte per automatik orsakar alternativt skyddar barn och unga med normbrytande beteenden. Enstaka riskfaktorer på något område brukar inte direkt öka risken för problem. I stället är det samspelet mellan faktorerna som har betydelse. Det är när flera riskfaktorer är närvarande på flera olika nivåer (t ex både på individ- och familjenivå eller individ- och skolnivå) som risken för normbrytande beteende är speciellt överhängande.

Till stor del är det samma riskfaktorer som identifieras för bristande skolanpassning som för andra normbrytande beteenden som t ex alkohol- och drogmissbruk och kriminalitet. Riskfaktorer som är kopplade till skolan är; bristande intresse för skolan, dåliga betyg, skolk, att främst uppmärksammas för att inte prestera tillräckligt bra samt att uppmärksammas för att ha brutit mot reglerna. Skolan är en viktig skyddsfaktor på flera sätt. Där finns möjlighet för barn och unga att knyta an till prosociala individer samt att mötas av tydliga regler och förhållningssätt mot normbrytande beteende. Mycket av den forskning som redovisats i föreliggande rapport och även i andra sammanhang visar att barn och unga är mer benägna att leva upp till normer och förväntningar när de känner tillhörighet och har en anknytning till

dem som representerar normerna, både kamrater och vuxna. Det ska vara värt att satsa på relationen över tid.

1.7.5 Strategi för samverkan

För att skolan ska lyckas med sitt uppdrag fullt ut krävs samverkan med andra kring elever i svårigheter, betonar Skolverket i sin rapport ”Erfarenheter av samverkan” (2010). Ett hälsofrämjande arbete i skolan som utgår från risk- och skyddsfaktorer kring elever som riskerar att hamna i svårigheter förutsätter samverkan med övriga samhällsorgan.

Myndigheten för skolutveckling, Socialstyrelsen och Rikspolisstyrelsen antog 2007 ”Strategi för samverkan kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa” som ett vägledande policydokument. Man slog fast att uppdraget att arbeta för målgruppen barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa är ett gemensamt samhällsuppdrag. I målgruppen ingår barn och unga med skolsvårigheter. Det gemensamma samhällsuppdraget finns inskrivet i både förslaget till ny skollag och i förslaget till ny lag om stöd och skydd av barn och unga.

Dokumentets huvudbudskap är att samverkan ska präglas av ett konsekvent barnperspektiv, inte ett verksamhetsperspektiv. Fokus ska vara på barns behov inte på barns problem och där varje verksamhets ansvar är en del av helheten kring barnet.

1.8 Sammanfattning

Fördjupningen kring de summerade undersökningsresultaten i läsårets Elevhälsorapport del I betonar inledningsvis betydelsen av trygghet och trivsel för lärandet. Flertalet elever trivs och känner sig också trygga i Stockholms skolor.

Bland de elever som träffar skolkurator, psykolog eller specialpedagog/speciallärare finns en förhållandevis stor andel elever som inte upplever arbetsro i klassen, att stämningen i klassen inte är bra och att de inte får vara med och bestämma över sådant som är viktigt för dem i skolan. I rapporten görs en koppling mellan graden av delaktighet i form av kommunikation och samarbete med graden av mobbning. Det visar sig att graden av upplevd mobbning minskar i takt med att delaktigheten blir högre i klassrummet och att delaktigheten i form av elevers delaktighet i den egna lärandeprocessen stärker elevernas lärande. Skolor som arbetar med delaktighet som en strategi både generellt i undervisningen och som en metod att möta enskilda elevers behov verkar utveckla eleverna både socialt och kunskapsmässigt.

Vikten av att skolan har en medvetenhet kring hur den använder delaktighet som en strategi betonas. Det finns en tendens i skolan att allt fler överenskommelser görs informellt mellan en enskild elev och en lärare. Det vill säga en förskjutning har skett från kollektiva beslutsformer till mer individuella. Något som kan missgynna elever med lägre självkänsla och mindre tilltro till sin förmåga att föra dialog med en lärare. Det individualiserade arbetssättet som lägger ett större ansvar för lärandet på eleven själv och som blivit allt vanligare, är något som elever i behov av särskilt stöd har svårare att klara. En konsekvens av detta arbetssätt är att elevers stöd hemifrån blir allt mer betydelsefullt för prestationerna. Ett stöd som kommer att variera med föräldrars utbildningsnivå och allmänna förmåga. Sammantaget kan det informella beslutsfattandet och det individualiserade arbetssättet öka marginaliseringen av elever i behov av särskilt stöd och förstärka dessa elevers sårbarhet.

Den enskilt viktigaste faktorn i skolan för att främja elevers lärande är läraren, vilket återkommande lyfts fram i läsårets rapport. Det handlar om lärarkompetens att skapa en god lärmiljö och ge stöd och ”se och bekräfta” eleverna, ledarkompetens att ta ett övergripande ansvar för ordning och struktur i klassrummet och didaktisk kompetens att ge eleverna kunskapsmässiga utmaningar på rätt nivå. Särskilt centralt är lärarens förmåga att undervisa varierat och den förmågan anser Skolverket har minskat. I Skolverksstudier har det framkommit att lärare har blivit allt bättre på att upptäcka elevers behov av särskilt stöd men att de ofta saknar förmåga att kunna ge stöd. Skolverket menar att när lärare är bra på att upptäcka elever i behov av särskilt stöd, men saknar kompetens att möta elevernas svårigheter, då behöver skolans fokus för elevers skolframgång förskjutas från tidig upptäckt till förmågan att ge rätt stöd.

Att ge rätt stöd handlar om att utifrån ett helhetsperspektiv kartlägga vilka behov en elev har och där måste lärare och elevhälsans yrkesgrupper samverka. En inkluderande undervisning utgår ifrån de behov eleverna har.

Rapporter har under senare år visat att svenska barn och unga har en sämre psykisk hälsa än barn och unga i andra länder. Ofta knyts den psykiska ohälsan till barn och ungas känsla av otillräcklighet att kunna hantera alla de komplexa och föränderliga situationer de ställs inför och som de befår att de kommer att ställas inför. Särskilt flickor har uppmärksammats. I skolhälsoenkäter utmärker sig en grupp som bedöms utgöra en riskgrupp för olika riskbeteenden som skolk, droganvändning och riskfyllt sex. Studier som tittat på flickors brist på välbefinnande och upplevelse av stress framhåller särskilt att inflytande och att bli lyssnad på är två viktiga ingredienser för att möta flickornas upplevelse av stress.

Hög frånvaro är det normbrytande beteende som tydligast indikerar skolproblem och ohälsa. Det är ett riskbeteende som ofta har en komplex bakgrund, men då den enskilt viktigaste faktorn för att som vuxen klara sig bra i livet är att ha klarat skolan, måste problemet tas på största allvar. För att skolan ska klara det uppdraget krävs samverkan med andra. Ett policydokument för samverkan kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa är framtaget av Myndigheten för skolutveckling, Socialstyrelsen och Rikspolisstyrelsen.

1.9 Avslutande diskussion

Av resultaten i läsårets Elevhälsorapport del I framkommer att majoriteten av eleverna i Stockholms stads skolor trivs och utvecklas väl i skolan.

Vid en fördjupad studie i hur eleverna upplever sin skolsituation och hur väl de lyckas prestera i skolarbetet, med parallella kopplingar till aktuell forskning, framkommer dock en rad områden där situationen är mindre bra för eleverna och där skolan behöver vidareutveckla sitt arbete.

En sammanfattande beskrivning av vad många skolor behöver vidareutveckla är kompetensen att anpassa lärandemiljön efter varje elevs behov. Många skolor behöver också arbeta mer målmedvetet med att främja elevers delaktighet och utveckla skolan som social miljö för alla elever.

Skolor förväntas idag arbeta inkluderande. Med ett inkluderande arbetssätt avses att lära av olikhet och se elevers olikhet som en utmaning för skolutveckling, att arbeta för alla elevers deltagande, delaktighet och resultat och att särskilt uppmärksamma grupper som riskerar att marginaliseras eller exkluderas. Kort sagt handlar det inkluderande arbetssättet om just det många av stadens skolor behöver vidareutveckla. Emellertid är inte inkludering ett helt okomplicerat begrepp. Läsårets Elevhälsorapport del I avslutas därför med en diskussion om inkludering, med avstamp i den deklARATION som utgör ett internationellt styrdokument för arbetet med elever i behov av särskilt stöd.

1.9.1 SalamancadeklARATIONEN, 2006

Vid sen senaste internationella konferensen om undervisning av elever i behov av särskilt stöd som anordnades av den spanska regeringen och Unesco i Spanien 2006 antogs Salamanca-deklARATIONEN. Den anses vara det mest betydelsefulla internationella dokument som någonsin offentliggjorts om specialundervisning. DeklARATIONENS grundläggande princip är följande: Skolan ska ge plats för alla elever, utan hänsyn till deras fysiska, intellektuella, sociala, emotionella, språkliga eller andra förutsättningar. I deklARATIONEN menar man att alla elever, närhelst så är möjligt, ska undervisas tillsammans oberoende av eventuella svårigheter eller inbördes skillnader. Att sända elever till särskilda skolor - eller att sammanföra dem i specialklasser eller avdelningar inom en viss skola på varaktig basis bör vara en undantagslösning.

1.9.2 Inkludering

Inkludering är ett svårfångat begrepp och kan studeras ur lite olika perspektiv. Dels ur ett rättighetsperspektiv där individen har rätt till inkludering precis som man har rösträtt eller yttrandefrihet och dels ur ett effektivitetsperspektiv. Forskningen på området är bara i sin linda och ingen kan med säkerhet säga vad som är bäst för eleven. Professor Thomas Hehir på Harvard Graduate School of Education, (Hehir, 2005) anser dock att om man har som mål att minimera inverkan av elevens svårigheter och maximera elevens framtida möjligheter att delta i "vanliga sammanhang" så leder det till kloka beslut angående skolgången. Genom att synliggöra så många faktorer som möjligt i det sammanhang som eleven befinner sig i, ges fler möjligheter att bistå dem, menar han. Det är därför det är så angeläget att vi i den svenska skolan inför de åtgärdsprogram som ska upprättas för elever i behov av särskilt stöd inte bara kartlägger elevens styrkor och svagheter utan också belyser de organisatoriska svagheter och styrkor den aktuella skolan har.

Thomas Hehir menar att man måste ha flexibla pedagogiska lösningar där man inkluderar ibland och särskiljer ibland för att ta hänsyn till både kunskapsaspekten och det psykiska välbefinnandet för eleven. Vidare hävdar han bestämt att metod och organisationsförändringar som behöver göras för att inkludera elever i behov av särskilt stöd oftast kommer även de övriga eleverna till godo. I USA har man märkt att resultaten överlag förbättras i de skolor som arbetar med inkluderande processer.

Den ekonomiska verkligheten gör sig ofta påmind för rektorer och då kan inkluderingstanken lätt ses som ett sätt att spara pengar snarare än omsorgen om elever i svårigheter. Om man istället ser inkludering som en process där ständigt sökande efter ett bättre sätt att ta tillvara mångfald och avlägsna hinder för lärande blir det en annan tolkning av begreppet .

Enligt Claes Nilholm, (2006), finns en diskrepans mellan ideologi som formuleras på en mer övergripande nivå och den specialpedagogiska praktiken. Den stora utmaningen framöver, ligger i att anpassa skolans organisation, läroplan, och undervisning och inlärningsstrategier, för att genomföra en inkluderande undervisningspolitik (Riktlinjer för inkludering, 2008). Hur flexibel kan skolan vara för att anpassa verksamheten till alla elevers behov istället för att anpassa eleverna till kursplanerna, är en fråga Nilholm reser.

Avgörande för om man nått målet för inkludering för en elev, torde elevens egen upplevelse av att vara inkluderad gälla. I vilken mån upplever eleven sig befinna i ett sammanhang som är begripligt, hanterbart och meningsfullt? (Antonovsky, 1991). Man skulle kunna säga att om elever i behov av särskilt stöd upplever en känsla av sammanhang under sin skoldag, kan begripa vad den går ut på, hantera den och känna att det är meningsfullt att vara i skolan – då har man uppnått målet med inkluderingen (Kierkegaard, 2009).

I *Perspektiv på specialpedagogik* (Nilholm, 2006), framför Nilholm ett antal faktorer som betraktas som avgörande för att inkludering ska fungera, bl.a.:

- Ledarskap med en klar vision
- Engagemang från elever och föräldrar
- Lärares attityder – skolans ”anda”
- Övergripande planering med uppföljningar
- Reflektion
- Kompetensutveckling
- Flexibelt stöd
- Samarbete i undervisningen

För att skolan ska lyckas med inkluderingsuppdraget krävs, utöver dessa faktorer, ett barnperspektiv på alla nivåer i organisationen, såväl i politiken, hos skolledningen, i klassrummet som i lärares attityder.

1.9.3 Förbättringsområden för en inkluderande skola:

- Elevers delaktighet avseende arbetsätt och arbetsformer
- Individualiseringen och lärares ansvar för elevers lärande
- Varierade undervisningsmetoder
- Hälsöfrämjande arbete i skolan som utgår från risk- och skyddsfaktorer
- Samverkan mellan lärare och elevhälsan för rätt stöd
- Barnperspektiv som styr alla nivåer i skolan

Litteraturförteckning:

- Ahlström, Björn avhandling, "Bullying and social objectives: A study of prerequisites for success in Swedish schools".
- Andershed, Henrik och Anna-Karin, "Normbrytande beteende i barndomen – Vad säger forskningen?" Gothia Förlag (2005)
- Antonovsky, Aaron *Hälsans mysterium*, Natur och kultur 1991
- Bergmark, Ulrika, avhandling, "Building an ethical learning community in schools" 200 BRIS-rapporten, 2010
- Den nya skollagen - för kunskap, valfrihet och trygghet (Prop. 2009/10:165)
- Haraldsson, Katarina avhandling, "Buffra stress i riktning mot välbefinnande.
- Interventionsstudier och utforskande studier med fokus på unga flickor", Göteborg 2009
- Hehir, Thomas *New Directions in special education*, Harvard Education Press 2005
- Jerlinder, Kajsa "Social rättvisa I inkluderande idrottsundervisning för elever med rörelsehinder: En utopi?", Örebro Universitet 2010
- Kierkegaard, Monica, Examensuppsats på Professionskurs 18, IHPU vt-09
- Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU) SOU 2009:68
- Lära Stockholm, nr 5, 200
- Möllås, Gunevi, "Detta ideliga mötande – En studie av hur kommunikation och samspel konstituerar gymnasieelever skolpraktik", avhandling (2009)
- Nilholm Claes *Perspektiv på specialpedagogik*, Studentlitteratur 2007
- Perssons, Lars, avhandling, "Pedagogerna och demokratin", (2010)
- Skolstöd, Skolkuratorernas arbete med enskilda elever – Statistiksammanställning för läsåret 2008/2009
- Skolverket (2010), "Skolfrånvaro och vägen tillbaka – Långvarig ogiltig frånvaro i grundskolan ur elevens, skolans och förvaltningens perspektiv", Rapport 341
- Skolverket (2008), "Rätten till utbildning – Om elever som inte går i skolan", Rapport 309
- Skolverket (2010), "Erfarenheter av samverkan kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa"
- Socialstyrelsen, Rikspolisstyrelsen, Myndigheten för skolutveckling, "Strategi för samverkan – kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa" (2007)
- Statens folkhälsoinstitut (2010), "Kartläggning av barns och ungdomars psykiska hälsa"
- Sundell, Knut, Egelund, Tine, mfl, "Barnavårdsutredningar – En kunskapsöversikt", Gothia förlag (2008)
- Statistiska centralbyrån, "Barn idag – En beskrivning av barns villkor med Barnkonventionen som bas" (2009:2)
- Svenska Unescorådet, Riktlinjer för inkludering – att garantera till Utbildning för Alla, 1/2008
- Skolinspektionens rapport 2010
- Skolplan för Stockholms stad (2008)
- Skolverkets kunskapsöversikt, (2009) "Vad påverkar resultaten i svensk grundskola
- Skolverket, 2001 CIVED-undersökningen¹⁹, kring ungdomar och demokrati
- Skolverkets rapport, Attityder till skolan, 2010

Delrapport II

Delrapport II har för läsåret 2009/2010 som fokusområde att:

-Granska grundskolors, särskolors, gymnasieskolors och gymnasiesärskolors arbete med åtgärdsprogram, programmens kvalitet, process vid framtagandet inklusive dialogen med vårdnadshavare/elev. Granskningen utgår från gällande styrdokument och stadens riktlinjer och görs i samverkan med utbildningsinspektörerna.

2. Grund- och gymnasieskolan

2.1 Metod och underlag

Föreliggande granskning är gjord på 36 åtgärdsprogram framtagna av utbildningsinspektörerna från stadens grund- och gymnasieskolor och 21 intervjuer med pedagoger som förmedlats av rektorer i stadens grund- och gymnasieskolor. De intervjuade pedagogerna har enligt rektorerna kunskap om skolans arbete med åtgärdsprogram. Följande kvalitetskriterier ligger som grund för granskningen:

- Att det finns pedagogisk utredning/kartläggning som underlag till åtgärdsprogrammet
- Att det i åtgärdsprogrammet finns synpunkter från elev och vårdnadshavare
- Att skolans åtgärder är tydliga, synliga och utvärderingsbara
- Att det i åtgärdena finns en koppling till de kortsiktiga målen
- Att rutiner finns för regelbunden utvärdering/uppföljning av åtgärder

2.2 Styrdokument

Skolan ska ge det särskilda stöd en elev behöver. Elever i behov av särskilt stöd ska ha ett åtgärdsprogram. Syftet med åtgärdsprogrammet är att säkerställa att en elevs behov av särskilt stöd tillgodoses. Arbetet med åtgärdsprogram styrs av nationella och lokala styrdokument.

Grundskoleförordningen 5 kap

1 § Om det genom uppgifter från skolans personal, en elev, elevens vårdnadshavare eller på annat sätt framkommer att eleven kan ha behov av särskilda stödåtgärder, skall rektorn se till att behovet utreds. Om utredningen visar att eleven behöver särskilt stöd, skall rektor se till att ett åtgärdsprogram utarbetas. Av programmet ska det framgå vilka behoven är, hur de ska tillgodoses samt hur åtgärdena skall följas upp och utvärderas. Vid utarbetande av programmet bör samråd ske med eleven och elevens vårdnadshavare

Motsvarande bestämmelser finns i 5 kap. 1 § särskoleförordningen, 8 kap. 1a§ gymnasieförordningen, 8 kap. 1a§ förordningen om gymnasiesärskolan

Riktlinjer för Stockholms grundskola, obligatoriska särskola, gymnasie- och gymnasiesärskola, 2009

Elever i behov av särskilt stöd har rätt till åtgärdsprogram. Kriterier för att identifiera elever i behov av särskilt stöd är:

- *Elever som inte når målen*
- *Frånvaro*
- *Funktionsnedsättning*
- *Sociala problem/relationsproblem/diskriminering/kränkning*
- *Psykiska problem*
- *Neuropsykiatriska problem*

Kvalitetsprogram för elevhälsa inklusive specialpedagogisk verksamhet

Enligt kvalitetssystem för specialpedagoger/speciallärare ska, ”Insatser vad gäller kartläggning, utredning, bedömning och undervisning vila på beprövad erfarenhet och vetenskaplig grund.” (Kvalitetsprogram för elevhälsoarbete i Stockholms skolor gäller fr.o.m. 2010-05-01)

Indikatorer med kriterier för god kvalitet för arbete med åtgärdsprogram ur Kvalitetsprogrammet:

Kriterier

- *Väl inarbetade rutiner finns för att kontinuerligt följa eleverna och tidigt upptäcka elever i behov av särskilt stöd*
- *Uppföljning av åtgärder som beslutas sker regelbundet*

Läroplan Lpo 94 och Lpf 94

Mål och riktlinjer

Elevernas ansvar och inflytande

Mål att sträva mot

Skolan skall sträva mot att varje elev

- *tar ett personligt ansvar för sina studier och sin arbetsmiljö, (Lpo 94 och Lpf 94)*
- *successivt utövar ett allt större inflytande över sin utbildning och det inre arbetet i skolan och (Lpo 94)*
- *aktivt utövar inflytande över sin utbildning (Lpf 94)*
- *har kunskap om demokratiska principer och utvecklar sin förmåga att arbeta i demokratiska former (Lpo 94 och Lpf 94)*

Skola och hem Lpo 94

Riktlinjer

Alla som arbetar i skolan skall

- *samarbeta med elevernas vårdnadshavare så att man tillsammans kan utveckla innehåll och verksamhet*

Skolverkets allmänna råd 2008, För arbete med åtgärdsprogram

Elevens och vårdnadshavarens delaktighet har visat sig ha stor betydelse för utfallet av åtgärderna (s.16).

Det är viktigt att

- skolan så snart som möjligt och regelbundet följer upp att åtgärder i programmet genomförts

Av åtgärdsprogrammet ska det framgå hur skolan avser att följa upp och utvärdera sina åtgärder. Även tidpunkt för utvärdering bör framgå (s.19).

Skolan bör genom sina särskilda stödåtgärder både uppmärksamma och uppmuntra elevens starka sidor och samtidigt hjälpa eleven i de situationer som utredningen har pekat ut som problematiska (s. 17).

Det är viktigt att

-skolan i sin utredning tar hänsyn till omständigheter på skol-, grupp- respektive individnivå när man beskriver elevens svårigheter (s. 12).

Skolans åtgärder utgår från positiva förväntningar på eleven och bygger på elevens förmågor och intressen (s. 15).

2.3 Resultat

2.3.1 Utredning/kartläggning

Vid våra 21 intervjuer framkom att 4 av 21 skolor alltid har en pedagogisk utredning/kartläggning som grund för åtgärderna i åtgärdsprogrammet. 12 skolor har det när man uppfattat elevens behov som komplexa och 5 skolor av 21 har aldrig en pedagogisk utredning/kartläggning som grund för åtgärderna i åtgärdsprogrammet

Av de 36 åtgärdsprogram vi granskat fanns ingen pedagogisk utredning/kartläggning bifogad.

2.3.2 Delaktighet

Av intervjuerna framkom att i stort sätt alla elever och vårdnadshavare på något sätt varit delaktiga vid upprättandet av åtgärdsprogram, men i vilken utsträckning och på vilket sätt framkommer inte riktigt tydligt. En av de intervjuade pedagogerna uttryckte det så här ”vi försöker verkligen, tycker det är viktigt. Vi behöver deras stöd, vad de kan bidra med, uppmuntra o.s.v. ”. Om elevernas och vårdnadshavarnas synpunkter verkligen beaktas och tas till vara eller om deras delaktighet bara handlar om att få en underskrift på åtgärdsprogrammets blankett är en fråga som kvarstår efter intervjuerna.

Synpunkter från elev och vårdnadshavare fanns i ca 20 % av åtgärdsprogrammen i det granskade materialet.

Ett stödmaterial för arbetet med elever i behov av särskilt stöd har tagits fram inom utbildningsförvaltningen, med bl.a. en blankett för åtgärdsprogram. I den blanketten finns rubrikerna ”elevens syn” och ”vårdnadshavares syn”. De rubrikerna saknas på flertalet skolors egna blanketter.

4 av de studerade 36 åtgärdsprogrammen utgår från utbildningsförvaltningens blankett.

2.3.3 Skolans åtgärder

I de studerade åtgärdsprogrammen förekommer inte några beskrivningar av åtgärder eller anpassningar mot de sociala och demokratiska målen; för elever som har svårt fungera i grupper, har hög frånvaro, har utagerande beteende eller drar sig undan. Inte heller för elever som uppvisar koncentrationssvårigheter, tal- och språksvårigheter eller psykosociala besvär. Insatserna är endast riktade mot de kortsiktiga, kunskapsbaserade målen. Åtgärder som ska vidtas handlar om särskild färdighetsträning som till exempel att träna läsning för att nå LUS (läsutvecklingsschema) punkt 6, träna på att skriva ord och meningar eller tangentbordsträning. Detta arbete ska utföras av specialpedagoger/speciallärare eller genom

att lärare/mentor och/eller föräldrar tränar eleven efter instruktioner av specialpedagog/speciallärare. De flesta åtgärderna handlar om att eleven genom den särskilda färdighetsträningen ska ”komma ikapp” de andra eleverna. Av 30 % av det granskade materialet framkommer att skolan lägger ett stort ansvar för stödåtgärderna på eleven och/eller elevens vårdnadshavare.

2.3.4 Rektors delaktighet

Vid våra 21 intervjuer framkommer från 5 av skolorna att rektor samlar in och godkänner åtgärdsprogrammen. Av övriga skriver rektorerna vid 9 skolor under ibland och på 7 skolor har rektor delegerat uppdraget.

I det granskade materialet har rektor skrivit under 7% av åtgärdsprogrammen.

2.3.5 Utvärdering

Av intervjuerna framkommer att de vanligaste rutinerna för utvärdering/uppföljning av insatta åtgärder är att de ska ske vid påföljande utvecklingssamtal, d.v.s. en gång per termin. De intervjuade pedagogerna upplever att utvärderingen sker för sällan. Undantag finns. En pedagog säger: vi utvärderar alltid efter 6 veckor, för att fånga upp i tid och se att rätt åtgärder satts in.

I endast en fjärdedel av de granskade åtgärdsprogrammen finns datum för utvärdering utsatt.

2.3.6 Vem skriver åtgärdsprogram

Av intervjuaren framgår det att det blivit allt vanligare att klasslärare/mentor skriver åtgärdsprogrammen. Tidigare har det bara varit en fråga för specialpedagogen/specialläraren. En av de intervjuade säger: det är pedagogerna i arbetslaget som skriver, jag som specialpedagog är samordnare och granskar.

2.4 Kommentarer och forskning

2.4.1 Utredning/kartläggning

Om åtgärdsprogrammet ska bli ett verksamt dokument ska det föregås av en pedagogisk utredning. Enligt Skolverkets Allmänna råd (Skolverket 2008) ska utredningen ge ett underlag för att förstå elevens behov och varför eleven har svårigheter i skolan. Den ska belysa elevens styrkor och svagheter och lyfta fram och ge svar på frågorna när, hur och i vilka situationer som skolvardagen fungerar respektive inte fungerar för eleven.

Utredningen ska sedan leda fram till slutsatser kring tänkbara orsaker till svårigheterna och till elevens behov så att behoven av särskilt stöd kan tillgodoses på bästa sätt och rätt insatser sätts in. Av det undersökta materialet går det inte att utläsa om man dragit några slutsatser om orsaken till elevens behov av särskilt stöd och vilka relevanta insatser kopplade till orsakerna som ska sättas in. I materialet kan t.ex. elevens svårigheter med koncentrationen beskrivas, men någon analys av koncentrationssvårigheterna görs inte och det framkommer heller inte vilka insatser man har för avsikt att vidta för att möta de beskrivna svårigheterna. Svårigheter med koncentration kan ha många olika orsaker. De kan vara psykosociala, neuropsykiatriska som t.ex. läs- och skrivsvårigheter eller orsakade av andra funktionsnedsättningar. Grundorsaken till en elevs svårigheter måste vägas in vid val av åtgärder. Många funktionsnedsättningar ger svårigheter med koncentration men svårigheterna kan behöva bemötas på olika sätt.

Att det finns brister i skolornas arbete med åtgärdsprogram konstaterar stadens revisorer i sin rapport "Skolans insatser för elever med ofullständiga beslut" (Stadsrevisionen nr 12/2009). Flera av de intervjuade rektorerna i revisionsrapporten anser att pedagogernas kartläggning/utredningskompetens behöver utvecklas.

2.4.2 Delaktighet

Av våra intervjuer och av det granskade materialet är det svårt att riktigt utläsa vilken grad av delaktighet elever och föräldrar har i skolors arbete med åtgärdsprogram. Det borde vara självskrivet i en stödutredning att de som har nära personliga erfarenheter av problemet, som eleven själv och elevens vårdnadshavare, i de allra flesta fall erbjuds delaktighet. Det borde också vara självskrivet att elev och vårdnadshavare är delaktiga när åtgärder formuleras för att få allas engagemang i genomförandet av åtgärderna. Den egna delaktigheten har stor betydelse för elevens lärande. Undersökningar visar t.ex. Gunvie Möllås avhandling "Detta ideliga mötande" (Möllås, 2009) att elevernas delaktighet i sin egen lärandeprocess har avgörande betydelse för hur de klarar sina studier.

I vår undersökning såg vi att flera skolor har egna mallar/blanketter för pedagogisk utredning/kartläggning och att i dessa saknas det ofta rubriker för elevers och vårdnadshavares delaktighet. Den blankett som Utbildningsförvaltningen förespråkar har rubrikerna "elevens syn och vårdnadshavares syn". Om fler skolor börjar använda de rekommenderade blanketterna så kan förhoppningsvis skolorna stimuleras till att i ökad utsträckning föra dialog med och ta tillvara synpunkter från elever och vårdnadshavare.

2.4.3 Åtgärder

Vi har i vårt material sett att åtgärdsprogrammen nästan uteslutande är individrelaterade, det vill säga att problembeskrivningarna handlar om individuella tillkortakommanden och mycket lite om kopplingen mellan elevers svårigheter och skolans val av arbetsformer och skolmiljöns utformning. I Skolverkets allmänna råd för arbetet med åtgärdsprogram (Skolverket 2008) skriver man att det i alltför hög utsträckning förekommer att eleven är ensam bärare av de problem som skolan önskar åtgärda. Samma typ av kritik uttrycker Skolinspektionen i rapporten "Skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i gymnasieskolan" (Rapport 2010:4). Man menar att skolor i för liten utsträckning anpassar efter elevers behov och eleverna får ta eget ansvar för att deras skolvardag ska fungera väl. Skolinspektionen har också i sin granskningsrapport "Skolan utvärderar eleven – inte sitt eget arbete" (Skolinspektionen, 2010) uppmanat skolor att ta reda på hur själva undervisningen och skolans arbete i övrigt påverkar elevernas kunskapsresultat. Det handlar om att relatera elevernas samlade resultat till skolans insatser istället för att bara stanna på individnivå när elever får svårigheter.

Joakim Isaksson skriver i sin avhandling "Spänningen mellan normalitet och avvikelse": Det individuella perspektivet är starkt rotat inom skolan. En stor del av åtgärderna är inriktade på elevens brister istället för på skolans ansvar och lärmiljöns betydelse. Det finns få exempel som tar sikte på att anpassa och förbättra skolan som organisation utifrån elevens behov. Det innebär att om skolsvårigheter ses som individbundna blir det ofta en specialistuppgift som kan delegeras utanför den sammanhållna klassens ram vilket innebär en särskiljande behandling. (Isaksson, 2009)

Isaksson fortsätter: Beträktas istället skolsvårigheter som skapade i ett samspel mellan individen och omgivningen och att åtgärderna blir ett ansvar för hela skolans personal så skapas förutsättningar för inkluderande undervisning. Fokus måste ligga på de åtgärder skolan har ansvar för. (Isaksson, 2009)

Av vårt material framkommer att ett flertal skolor lägger ett stort ansvar för stödåtgärderna på eleven själv eller elevens vårdnadshavare. Skolverket skriver i sin kunskapsöversikt "Vad påverkar resultaten i svensk grundskola?": Elevernas ansvar för sitt eget lärande har ökat och en följd är mer individuellt och eget arbete, medan läraren har en mer tillbakadragen roll. Detta leder till att stödet hemifrån blir allt viktigare och att föräldrarnas utbildning och kulturella kapital får större betydelse för elevens resultat. (Skolverket, 2009) Det här menar Skolverket förstärker den segregering och den homogenisering som idag har blivit tydlig i den svenska skolan. D.v.s. resultatskillnader i betyg mellan skolor och mellan olika elevgrupper ökar och att en viktig bakgrundsfaktor för detta, är enligt Skolverket föräldrarnas utbildningsbakgrund.

I de åtgärdsprogram vi tagit del av ser vi inga beskrivningar av åtgärder vad gäller psykosociala svårigheter som t.ex. elevers svårigheter i kamratrelationer. Om kamratskap och trivsel i skolan skriver Lottie Lofors-Nyblom i sin avhandling "Elevskap och elevskapande; Om formandet av skolans elever" (2009) att ha kamrater är det absolut viktigaste när det gäller elevernas trivsel och framgång i skolan. Det är något skolan borde ta mer hänsyn till vid planeringen av den pedagogiska verksamheten. Det är till och med så, enligt Lofors-Nyblom, att när det gäller beröm och uppskattning är kamraternas ord mer intressanta än beröm från läraren och hon slår fast att det absolut viktigaste för elever är att ha kamrater.

Inte heller gruppklimatet i klassen är föremål för några åtgärder i vårt material. I en fallstudie av A Rönnbäck m.fl. (Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2009) framhåller lärarna gruppklimatets betydelse för ett inkluderande arbete där elever med olika funktionsnedsättningar finns i klassrummet. Vilken metod lärarna använde för att skapa ett gott klasrumsklimat föreföll vara mindre betydelsefullt. Det som var av största vikt var att det gruppstärkande arbetet ingick som en självklarhet i klassens vardag. Studien visar att arbetet med att utveckla gruppklimatet inte är något eget, avgränsat projekt, skilt från övrigt arbete i klassen, utan det är en process som pågår hela tiden

2.4.4 Rektors delaktighet

Styrdokumentet för skolan slår fast rektors övergripande ansvar för arbetet med elever i behov av särskilt stöd. I förslag till ny skollag tydliggörs detta ansvar och i förslaget står det att en utredning ska göras och ett åtgärdsprogram ska upprättas så snart det framkommit att en elev behöver särskilt stöd (Skollagsberedningen U2006:E). Både beslutet att upprätta åtgärdsprogram, resp. inte upprätta åtgärdsprogram, ska enligt förslaget vara möjligt att överklaga. I vårt undersökta material framkommer det från några skolor att rektor är delaktig. I några få fall skriver rektor under och godkänner åtgärdsprogrammen. Oavsett hur rektor tar sitt övergripande ansvar för arbetet med elever i behov av särskilt stöd är det angeläget att rektor håller sig informerad om arbetet med åtgärdsprogram. Det speglar skolans förhållningssätt och attityd till skolans ansvar för alla elever.

2.4.5 Sammanfattning

Delrapporten är en granskning av skolors arbete med åtgärdsprogram. Av det granskade materialet framkommer att några skolor är på gång att utveckla rutiner för framtagande av åtgärdsprogram. De grundar åtgärdsprogrammen på pedagogiska utredningar/kartläggningar. De är angelägna om att få elever och vårdnadshavare delaktiga i processen och rektor är involverad i arbetet och har en överblick över skolans arbete med elever i behov av särskilt stöd. Några skolor är också mycket noga med att följa upp resultaten av insatserna genom att regelbundet utvärdera deras effekter.

En tydlig utveckling har också skett på många av de skolor som ingår i materialet när det gäller vem som tar ansvar för att åtgärdsprogram upprättas. Det har blivit allt vanligare att det är klassläraren som tar det ansvaret. Tidigare låg den uppgiften bara på specialpedagogen/specialläraren.

Dock visar granskningen att många skolor fortfarande är osäkra på hur arbetet med åtgärdsprogram ska utföras och att åtgärdsprogram inte fungerar som ett verktyg i vardagen. Få av de undersökta åtgärdsprogrammen är skrivna i den mall som Utbildningsförvaltningen tagit fram som stödmaterial och rekommenderar till användning.

De skolor som förefaller osäkra på hur de ska arbeta med åtgärdsprogram upprättar åtgärdsprogram bara när en elev riskerar att inte nå kunskapsmålen. De föreskrivna åtgärderna blir då att eleven ska öva och träna mer. Det förekommer sällan el. aldrig att åtgärder sätts in för att anpassa för de sociala eller de demokratiska målen. Framför allt lyser skolans gamla tradition igenom att helt förlägga problemet till eleven, där det är elevens ansvar att själv komma tillrätta med problemet, och där man inte ser till skolans ansvar och lärmiljöns betydelse.

2.4.6 Förbättringsområden

- att Utbildningsförvaltningens framtagna stödmaterial för arbetet med åtgärdsprogram används av alla
- att skolor ställer samman alla elevers resultat och relaterar det till skolans insatser i avsikt att ta reda på hur undervisning och skolans arbete i övrigt påverkar elevernas kunskapsresultat
- att åtgärdsprogrammen i högre utsträckning uppmärksammar skolans ansvar och lärmiljöns betydelse för elever i behov av särskilt stöd
- att dagens tendens till att förskjuta ansvaret för elevers lärande från lärare till elev motverkas
- att lärande och hälsa hänger ihop och att skolan därför måste uppmärksamma både de kunskapsrelaterade och de utvecklingsmässiga målen
- att elever med fysisk funktionsnedsättning som har behov av anpassat stöd får det. Elever med fysiska funktionsnedsättningar har oftast behov av ett anpassat stöd i lärmiljön, men det uteblir vanligen p.g.a. okunskap i skolan om funktionsnedsättningens pedagogiska konsekvenser

3. Grund- och gymnasiesärskolan

3.1 Grundsärskolan

3.1.1 Metod och underlag

Frågor om hur man arbetar vid framtagandet av åtgärdsprogram har i intervjuer ställts till fem obligatoriska sarskolor under följande rubriker:

- Finns det pedagogisk utredning/kartläggning som underlag?
- Finns synpunkter från elev och vårdnadshavare?
- Är skolans åtgärder tydliga, synliga och utvärderingsbara?
- Finns en koppling till de kortsiktiga målen?
- Finns det rutiner för regelbunden utvärdering/uppföljning av åtgärderna?

3.1.2 Styrdokument

Bestämmelser om åtgärdsprogram för elever mottagna i sarskolan finns i 5 kap. 1 § sarskoleförordningen. De motsvarar bestämmelserna i grundskoleförordningens text i 5 kap. 1 §, tredje och fjärde stycket grundskoleförordningen (se sid. 30) En stor del av stödet i sarskolan är kontinuerligt och beskrivs i den individuella utvecklingsplanen. När ytterligare svårigheter tillkommer är en utredning nödvändig för att bedöma vilka åtgärder skolan måste vidta (Skolverkets Allmänna råd 2008).

3.1.3 Resultat

Fyra av fem skolor svarar att det alltid finns med en pedagogisk utredning/kartläggning som grund för åtgärdsprogrammen. På en skola var arbetet inte formaliserat. P.g.a. bristerna i formalia har de fått kritik från Skolinspektionen och håller därför på att rätta till situationen.

Arbetet med att ta fram åtgärdsprogram initieras på fyra av fem skolor av läraren/mentor, på en skola av elevhälsoteamet.

På två av fem skolor har ca 20% av eleverna åtgärdsprogram, på en skola har alla ett åtgärdsprogram. En skola visste inte.

Elevhälsoteamet skriver åtgärdsprogrammen på tre av fem skolor, specialpedagogen på en.

Åtgärdsprogrammen utvärderas en gång/termin på två skolor, fortlöpande på en och var sjätte vecka på en skola.

Eleverna är inte delaktiga vid framtagandet av åtgärdsprogrammen i sarskolan. De deltar däremot alltid i utvecklingssamtalen.

Vårdnadshavarna är delaktiga vid framtagandet av åtgärdsprogram på alla skolorna. Föräldrarna kallas till möte med elevhälsoteamet el. så skrivs åtgärdsprogrammet i samband med utvecklingssamtalen. I det senare fallet blir också eleven involverad.

Arbetslagen blir delaktiga i åtgärdsprogrammen genom att mentorn/läraren informerar laget.

Rektor blir delaktig i arbetet med åtgärdsprogrammen antingen genom att de ingår i elevhälsoteamet el. får information via protokoll från elevvårdskonferensen.

Exempel på åtgärder / insatser finns både på organisations-, grupp och individnivå, t.ex. träff med elevhälsoteamet en gång/månad, schemaläggning, enskilt rum, dela klass, visualiseringar, lästräning, hjälp i sociala situationer, sjukgymnastik, speciallösningar kring matsituationen m.m.

3.2 Gymnasiesärskolan

3.2.1 Underlag

Inspektörer från Inspektions- och analysenheten vid Utbildningsförvaltningen har perioden 2009 10 31 – 2009 11 12 inspekterat gymnasiesärskolan. De har också granskat gymnasieskolor som har individintegrerade elever mottagna i särskolan. Från inspektörsrapporten framkommer en del information som gäller skolornas arbete med åtgärdsprogram.

3.2.2 Styrdokument

Bestämmelser om åtgärdsprogram för elever mottagna i gymnasiesärskolan finns i 8 kap. 1a § förordningen om gymnasiesärskolan. De motsvarar bestämmelserna i grundskoleförordningens text i 5 kap. 1 §, tredje och fjärde stycket grundskoleförordningen (se sid. 30) En stor del av stödet i gymnasiesärskolan är kontinuerligt och beskrivs i den individuella utvecklingsplanen. När ytterligare svårigheter tillkommer är en utredning nödvändig för att bedöma vilka åtgärder skolan måste vidta (Skolverkets Allmänna råd 2008).

3.2.3 Resultat

Det är fem gymnasiesärskolor som varit föremål för inspektion. Arbetet med åtgärdsprogram på dessa skolor redovisas enligt följande:

På två gymnasiesärskolor saknas rutiner för arbetet med åtgärdsprogram. På en av dem håller sådana på att tas fram.

Tre skolor uppger att åtgärdsprogram tas fram vid särskilda behov. På två av dessa skolor tas framför allt åtgärdsprogram fram för elever med särskilda stödbehov som man anser ska ligga i en behovsgrupp som ger mer resurser. Då görs också en pedagogisk bedömning/kartläggning. Skolan tilldelas ekonomiska medel utifrån vilken behovsgrupp eleven är placerad i.

En generell kritik som inspektörerna riktar mot gymnasiesärskolan är att det är för lite tonvikt på kunskapsmålen, det är inte tillräckligt höga förväntningar på kunskap och lärarna ger inte eleverna läxor. Tonvikten på planerade och genomförda insatser ligger på omsorgsmålen.

Skolinspektörerna har vid inspektion av skolor som har individintegrerade elever mottagna i särskolan funnit att på dessa skolor saknas åtgärdsprogram helt för de individintegrerade eleverna.

3.3 Diskussion

Enligt Skolverket ska det ingå i de professionellas grundkompetens som arbetar inom särskolan att möta behoven hos elever mottagna i särskolan (Skolverkets Allmänna Råd 2008). En stor del av stödet i särskolan är kontinuerligt och ska beskrivas i den individuella utvecklingsplanen. Utvecklingsstörningen i sig bör alltså inte ge upphov till att ett åtgärdsprogram upprättas. Åtgärdsprogram kan däremot bli aktuellt vid mer sammansatta behov eller andra svårigheter. När ytterligare svårigheter tillkommer är en utredning nödvändig för att bedöma vilka åtgärder som skolan måste vidta enligt Skolverket.

Styrdokumentet uttalar sig inte om elever mottagna i särskolan som går inkluderat i grund- eller gymnasieskolan ska betraktas som elever i behov av särskilt stöd och som ska ha ett åtgärdsprogram. Pedagogen förväntas förhålla sig till två kursplaner samtidigt.

I obligatoriska särskolan finns rutinen att åtgärdsprogram ska föregås av en pedagogisk utredning/kartläggning på flertalet av de tillfrågade skolorna. I gymnasiesärskolan är den rutinen inte lika tydlig. På två av de fem undersökta skolorna tas en pedagogisk kartläggning fram som underlag för åtgärdsprogram i syfte att få en elev bedömd i en högre behovsgrupp och därmed generera mer resurser. Det framkommer inte om åtgärdsprogram upprättas för att anpassa skolsituationen bättre till elevers behov och för att involvera alla berörda i de anpassningar som behöver göras.

I den obligatoriska särskolan är upprättandet av åtgärdsprogram en uppgift huvudsakligen för elevhälsoteamet, föräldrarna kallas till teamet i samband med upprättandet, men eleverna är inte med. Arbetslagen som möter eleven i vardagen blir informerad om åtgärdsprogrammet genom elevens mentor, rektor som är ansvarig för att åtgärdsprogram upprättas blir i en del fall informerad via protokoll från elevvårdskonferensen.

De åtgärder/insatser som åtgärdsprogrammet kan bestå av inom den obligatoriska särskolan kan ligga på både organisations-grupp och individnivå enligt de rapporterade resultaten. De representerar både kunskaps- och omsorgsmål, med tonvikt på omsorgsmål.

I gymnasiesärskolan ligger allt för lite tonvikt på kunskapsmål enligt skolinspektörsrapporten och man framhåller att kunskapsuppdraget behöver allmänt stärkas och förtydligas. Tonvikten inom gymnasiesärskolan ligger på omsorgsmålen och eleverna känner sig också trygga och trivs i skolan enligt rapporten.

Att särskolan ställer för låga krav och att undervisningen är mer inriktad på omsorg än på kunskaper framför Skolinspektionen som kritik i en aktuell rapport. ”Att få utveckla sin förmåga att läsa, skriva och samtala är en demokratisk rättighet för alla elever i Sverige”, skriver projektledaren i ett pressmeddelande från myndigheten, (Dagens Nyheter, 100603)

Elever mottagna i särskolan som går individintegrerad i gymnasieskolan har enligt skolinspektionsrapporten ofta kommit till gymnasieskolan p.g.a. att ingen annan lösning har kunnat hittas. Det har inneburit att skolorna inte haft beredskap att ta emot eleven på ett adekvat sätt. Vanligen saknas det planering för hur eleverna ska få de i gymnasieprogrammet ingående kurserna och sin garanterade undervisningstid i enlighet med gymnasiesärskolans reglemente. Då det dessutom vid inspektionen visat sig att det inte heller finns några åtgärdsprogram upprättade för de individintegrerade eleverna måste det ifrågasättas vilken skolgång dessa elever får i förhållande till skollagstiftningen.

Hur planeringen görs för elever mottagna i särskolan som går inkluderat i grundskoleklass för att deras behov ska tillgodoses, framkommer inte av Elevhälsorapporten för läsåret 09/10.

3.4 Sammanfattning

Av det sammanställda materialet framkommer att elever mottagna i särskolan och som går i särskoleklass eller gymnasiesärskola möter en god omsorg. Åtgärdsprogram upprättas främst för att påvisa att ytterligare svårigheter tillkommer och att mer omfattande insatser behöver göras. I gymnasiesärskolan handlar det oftast om att motivera för att ytterligare resurser behöver tillföras.

Rutiner vid framtagande av åtgärdsprogram är väl utvecklade på flertalet av de studerade obligatoriska särskolorna. Rutinerna är inte lika väl utvecklade inom gymnasiesärskolan.

Om tonvikten inom grund- och gymnasieskolan ligger på de kunskapsmässiga målen så ligger tonvikten inom särskolan på de sociala omsorgsmålen. Inspektörerna vid Utbildningsförvaltningen riktar kritik mot gymnasiesärskolan för att inte tillräckligt höga krav på kunskap ställs. Den statliga Skolinspektionen har i en färsk rapport uttryckt liknande kritik riktad mot hela särskolan.

Många elever mottagna i särskolan är idag inkluderade i grundskolan. Huruvida skolor upprättar åtgärdsprogram för de eleverna framkommer inte av materialet. I den generella granskning som har gjorts av skolors arbete med åtgärdsprogram som är redovisat i första delen av Elevhälsorapport del II saknas åtgärdsprogram som är upprättade för att anpassa för elevers intellektuella funktionsnedsättning.

För de elever som går individintegrerat i gymnasieklass som Utbildningsförvaltningens inspektörer granskat fanns ingen planering i enlighet med gymnasiesärskolans reglemente och heller inga åtgärdsprogram upprättade.

3.5 Förbättringsområden

- Att säkerställa att skolorna arbetar utifrån särskolans kursplaner för inkluderade elever i grund- och gymnasieskolan
- Att säkerställa att elever mottagna i särskolan och som går inkluderade i grund- och gymnasieskolan har ett åtgärdsprogram där det framkommer hur lärmiljön är anpassad efter elevens behov
- Att säkra elevernas kunskapsutveckling inom särskolan

Litteraturförteckning:

Isaksson, Joakim, Avhandling 2009 Spänningen mellan normalitet och avvikelse; om skolans insatser för elever i behov av särskilt stöd.

Lofors-Nyblom, Lottie, Avhandling 2009 Elevskap och elevskapande-om formandet av skolans elever.

Möllås, Gunvie, Avhandling 2009 Detta ideliga mötande – en studie av hur kommunikation och samspel konstituerar gymnasieelevers skolpraktik. Högskolan i Jönköping.

Rapport från Stadsrevisionen, revisorsgrupp 2

Rönnbäck, Anders m.fl.: Att delta på lika villkor? Specialpedagogiska skolmyndigheten, Stockholm 2009.

Skolverket, 2009 Vad påverkar resultaten i svensk grundskola?

Skolverkets Allmänna Råd 2008, Att arbeta med åtgärdsprogram.

Skolinspektionen Rapport 2010:4, Skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i gymnasieskolan.

Skolinspektionen, 2010 Skolan utvärderar eleven – inte sitt eget arbete

Utbildningsförvaltningen, Kvalitets- och ekonomiavdelningen, Inspektions och analysenheten, Rapport från inspektion av gymnasiesärskolan i Stockholms stad 30/10 – 11/12 2009

Bilaga 1, sammanställda uppgifter läsåret 2009/2010

Elever mottagna i särskolan

Antalet elever i obligatoriska särskolan	955
Antalet elever i gymnasiesärskolan	352

Fysiska funktionsnedsättningar

Läsårets bevakningsområde har varit elever med synskada

Vem är synskadad? Synskadad är den som har så nedsatt synförmåga att det är svårt eller omöjligt att läsa vanlig skrift och/eller att med synens hjälp orientera sig eller som har svårigheter i den dagliga livsföringen. (Från SPSM:s hemsida).

Skolhälсан bad skolsköterskorna rapportera det antal elever som uppfyller något av följande kriterier. Observera att kriterium nr. 2 är svår att avgränsa. Det handlar mer om faktisk synfunktion än de värden som går att mäta.

- Eleven har pga diagnostiserad synskada kontakt med syncentral eller ögonklinik
- Eleven har en diagnostiserad synskada, saknar god synskärpa på båda ögonen med 0.65 eller mindre på bästa ögat
- Elever med god synskärpa men har diagnostiserad ögonsjukdom t.ex. Retinitispigmentosa (RP) eller annan skada som ger inskränkning av synfältet, nedsatt förmåga att orientera sig, nedsatt mörkerseende, nedsatt kontrastseende eller visuella perceptionssvårigheter

Skolinspektörerna har under våren 2010 genomfört ett antal intervjuer med elever och föräldrar till elever med synskada. Syftet är att ta reda på om elever med synskada får en likvärdig utbildning. Skolinspektörerna vid Utbildningsförvaltningen kommer till hösten med en rapport om förhållandena för elever med synskada i Stockholms skolor.

Funktionsnedsättning – syn

I tabell 1 redogörs för rapporterat antal elever i Stockholms stads kommunala skolor som har en diagnostiserad permanent synskada enligt något av ovanstående kriterier. I redovisningen ingår såväl de elever som har anpassningar och de elever som inte har anpassningar i skolan.

Tabell 1: kommunala skolor

Grundskola	Grundsärskola	Gymnasieskola	Gymnasiesärskola	Totalt
100	48	30	20	198

Tabell 2: Fristående skolor i Stockholms stad som har avtal med Skolhälсан

Grundskola	Grundsärskola	Gymnasieskola	Gymnasiesärskola	Totalt
10	0	2	0	12

Bilaga II

Elevhälsoenkät – Enkät till de elever i grund- och gymnasieskolan som elevhälsopersonalens möter i sitt arbete

Metod

Hur upplever de elever som elevhälsans personal möter i sitt arbete – trivsel i skolan, stöd i lärandet och trivsel i livet?

För att få svar på dessa frågor skickade Uppdragsavdelningen i januari 2010 ut en elevhälsoenkät till skolkuratorer, psykologer och specialpedagoger/ speciallärare i Stockholms stads kommunala och fristående skolor. Enkäten besvarades av de elever som kom i kontakt med elevhälsopersonalen under perioden 21 januari till 19 mars, totalt 8 veckor.

Resultat

Sammanlagt har 2158 elever svarat på elevhälsopersonalens enkät. 75 procent är grundskoleelever. Av det totala antalet elever har 62 procent besvarat enkäten via specialpedagoger/speciallärare, 35 procent har svarat på skolkuratorernas enkät och 3 procent av eleverna har svarat på skolpsykologernas enkät.

- 85 procent av de elever som besvarade specialpedagogers/ speciallärares enkät är grundskoleelever. Av dessa går 81 procent i år F-6.
- 93 procent av de elever som besvarade skolpsykologernas enkät är grundskoleelever, varav 86 procent i år F-6.
- Fördelningen mellan de som besvarat skolkuratorernas enkät är 55 procent grundskoleelever och 45 procent gymnasieelever. Av grundskoleeleverna går 68 procent i år 7-9.
- 71 procent av samtliga enkätsvar från grundskoleelever kommer ifrån specialpedagogernas/ speciallärares enkät.
- 63 procent av samtliga enkätsvar från gymnasieelever kommer ifrån skolkuratorernas enkät.
- Fördelat på kön så har 63 procent av specialpedagogerna/ speciallärares enkäter i grundskolan besvarats av pojkar. Motsvarande är att 56 procent som besvarat skolpsykologernas enkät är pojkar. 44 procent av grundskoleeleverna som besvarat skolkuratorernas enkät är pojkar.
- I gymnasiet har 43 procent av specialpedagogerna/ speciallärares enkäter besvarats av pojkar. Motsvarande är att 25 procent som besvarat skolpsykologernas enkät är pojkar. 36 procent av gymnasieeleverna som besvarat skolkuratorernas enkät är pojkar.

Totalt har 53 procent av elevhälsoenkäterna besvarats av pojkar. I grundskolan 58 procent och på gymnasiet 39 procent. Enkätsvar från gymnasieelever kommer i något större utsträckning från flickor.

